

Adam Świątek

*Gente Rutheni,
natione Poloni*

Z dziejów
Rusinów
narodowości
polskiej
w Galicji

Nasza modłtwa.

Wo imia Otca i Syna -
To nasza modłtwa -
Jako Trojica, tak jedyna
Bogostwa, Rus' i Sytyta!

Świat krowia pobratami
Try rody wetyki,
Jaki trojśmierzny na gorze
U rękach wśadyki.

Jednakowo twino, ianno
Bisni ich gościn syne,
I cześć ich w białej damie
Hładiat w niebo syne.

Jedna w Bocho Korońce
Modłtwa na namy:
Z bratysławcy, Borzyce
I z nami Ojczy przamy
Jednow syiem my na dół,
Spilnaja nam stana,
Wsim zarianno mydy, zryje
Wielus i Werszawa.

Hej, Ukraińcy, Słowacy i
Litom hołos wetyki
Z trojcia wzywa Jakaja
Biały, Wory wetyki:

Wo imia Otca i Syna -
To nasza modłtwa -
Jako Trojica, tak jedyna
Bogostwa, Rus' i Sytyta.

Gente Rutheni, natione Poloni

STUDIA
GALICYJSKIE

Tom 3

Adam Świątek

Gente Rutheni, nazione Poloni

Z dziejów Rusinów
narodowości polskiej w Galicji

Kraków 2014

© Copyright by Adam Świątek, Kraków 2014

Recenzenci:
prof. dr hab. Jadwiga Hoff
prof. dr hab. Tomasz Gąsowski

Redaktor naukowy serii: Adam Świątek

Opracowanie redakcyjne: Ewa Popielarz, Justyna Rybka

Skład: Małgorzata Manterys-Rachwał

Projekt okładki: Paweł Sepielak

Na okładce wykorzystano rękopis wiersza Platona Kosteckiego pt. *Nasza modłytwa*

Książka wydana dzięki pomocy *de minimis*
z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz dotacji
Fundacji Studentów i Absolwentów Uniwersytetu Jagiellońskiego „Bratniak”

The publication was supported by funding from the Jagiellonian University within the SET project. The project is co-financed by the European Union

Publikacja wydana w dwóch wersjach: drukowanej i elektronicznej
Pierwotna jest wersja drukowana

ISBN 978-83-7638-433-7

DOI: 10.12797/9788376384337

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Zakres chronologiczny i geograficzny pracy	12
Terminologia i nazewnictwo	13
Struktura pracy	15
Baza źródłowa	18
Stan badań	21
 Rozdział I. <i>Gente Rutheni, natione Poloni</i> w świetle pojęć	33
Definicje	33
Dyskusje o etniczności, narodzie i tożsamości narodowej.....	38
Samookreślenie narodowe	47
 Rozdział II. <i>Gente Rutheni, natione Poloni</i> – charakterystyka formacji	51
Struktura społeczna a tożsamość typu <i>gente Rutheni, natione Poloni</i>	51
Zasięg geograficzny zjawiska i liczebność.....	66
Problem wyboru tożsamości	81
Język polski w Cerkwi greckokatolickiej.....	85
Problem greckiego katolicyzmu w życiu <i>gente Rutheni, natione Poloni</i>	87
Język Rusinów w szkolnictwie	90
Wpływ literatury polskiej na polsko-ruskie społeczeństwo Galicji	98
 Rozdział III. Ruś w świadomości historycznej Polaków	103
Postrzeganie ojczyzny.....	103
Literatura w pierwszej połowie XIX wieku.....	105
Platon Kostecki	113
Literatura popularna drugiej połowy XIX wieku.....	118
Sienkiewicz i Matejko.....	125
Historiografia	128
 Rozdział IV. Od oświeceniowego centralizmu do romantycznego braterstwa	
ludów	147
Rusini w koncepcjach polskiego oświecenia	147
Galicjyscy Rusini w dobie wojen napoleońskich	151
Udział Rusinów w powstaniu listopadowym.....	155
Kwestia ruska w myśli politycznej Wielkiej Emigracji	158
Spiski galicyjskie	164
Galicjyscy agitatorzy.....	172
Legenda spiskowców	183

Rozdział V. <i>Gente Rutheni, natione Poloni</i> w dobie Wiosny Ludów	187
Przedstawienie Austriakom polskich i ruskich żądań	187
Sprzężenie kwestii ruskiej z włościańską	192
Rusini w Centralnej Radzie Narodowej	196
Powstanie Soboru Ruskiego	205
Poglądy polityczne działaczy <i>gente Rutheni, natione Poloni</i>	207
Problem uznania narodowości ruskiej	210
Rusini na Zjeździe Słowiańskim w Pradze	212
Działalność Soboru Ruskiego	218
„Dnewnyk Ruskij”	221
Rozłam w obozie <i>gente Rutheni, natione Poloni</i>	224
Twórczość brukowa	230
Echa Wiosny Ludów na prowincji	235
<i>Gente Rutheni, natione Poloni</i> na Sejmie Konstytucyjnym w Wiedniu i Kromieryżu	239
Kres działań Soboru Ruskiego	241
<i>Gente Rutheni, natione Poloni</i> wobec wojny austriacko-węgierskiej 1848-1849	243
Bilans wydarzeń 1848-1849 w kontekście sprawy ruskiej	245
 Rozdział VI. Rusini w okresie powrotu absolutyzmu i powstania styczniowego	 249
W walce o język wykładowy w szkolnictwie	249
„Azbuczna wojna”	253
Rywalizacja o równouprawnienie języka ruskiego	257
Sytuacja przed powstaniem styczniowym	267
Próba włączenia Rusinów do powstania	275
Rusini w powstaniu styczniowym	286
 Rozdział VII. <i>Gente Rutheni, natione Poloni</i> u władzy	 295
„Podstawa do zgody w narodzie”	295
<i>Gente Rutheni, natione Poloni</i> w Radzie Państwa w Wiedniu	297
Rusini narodowości polskiej w Sejmie Krajowym	302
Problem języka w Sejmie Krajowym	307
Postawy posłów <i>gente Rutheni, natione Poloni</i> w dobie przemian ustrojowych monarchii	312
Uchwały: językowa oraz o utworzeniu Rady Szkolnej Krajowej z grudnia 1866 roku	315
Rezolucja Sejmu Krajowego z 24 września 1868 roku	318
<i>Gente Rutheni, natione Poloni</i> wobec szkolnictwa galicyjskiego	321
Aktywność polityczna Teofila Merunowicza	335
 Rozdział VIII. Manifestowanie idei	 341
Galicyjscy ukraińofile i ukraińscy Polacy w Galicji na straży polsko-ruskiego braterstwa	341
<i>Gente Rutheni, natione Poloni</i> w życiu społecznym Galicji	345
Obchody 300. rocznicy unii lubelskiej w 1869 roku	350

Obchody 200. rocznicy odsieczy wiedeńskiej w 1883 roku	364
Obchody 400. rocznicy śmierci bł. Jana z Dukli w 1884 roku	370
Obchody 1000. rocznicy śmierci św. Metodego w Welehradzie w 1885 roku	375
Obchody rocznicowe w latach 90. XIX wieku i na początku XX wieku	379
Jubileusze osób publicznych	382
Pogrzeby Rusinów narodowości polskiej.....	386
 Rozdział IX. Przemiany ideowe i świadomościowe Polaków i Rusinów	
w ostatnich dekadach XIX i początkach XX wieku	389
Miejsce Rusi w programach polskich stronnictw politycznych w Galicji.....	389
Wpływ rozwoju postaw nacjonalistycznych na rozpad społeczeństwa wielokulturowego.....	401
Konwersje	409
Wojna w Galicji.....	416
Polacy grekokatolicy.....	421
Epilog.....	429
 Podsumowanie	433
 Bibliografia.....	443
 Spis ilustracji	479
 Indeks osobowy	481
 Summary	499

WSTĘP

Lwów, lata 90. XIX w. Kilkunastoletni chłopiec, lwowianin, Mieczysław Opałek, który w przyszłości stanie się cenionym lwowskim bibliofilem, odwiedzał swoich ruskich krewnych, rodzinę Dykońskich. Wspomnienie tego spotkania, zapewne jednego z wielu, wróciło do niego po latach, gdy przygotowywał maszynopis swoich wspomnień o młodości spędzonej we Lwowie:

Prócz obrazów treści mitologicznej wisiały u wujostwa Dykońskich jeszcze jakieś litografie, na których nie brakło wąsatych postaci w burkach i konfederatkach. Wspomnienie owych obrazów wywołuje we mnie dotąd uczucie miłego zdumienia. Wuj Dykoński był Rusinem, urzędnikiem konsystorza greckokatolickiego, mieszkał w zabudowaniu przycerkiewnym koło katedry św. Jerzego i obie córki wydał za Rusinów, z których jeden był księdzem. Jakoś nie kłóciło się wtedy to wszystko z polską tematyką obrazów respektowanych w (...) domach ruskich, w których trafiał się (...) czasem litografowany przez Stolza wizerunek księcia Lwa, a niekiedy też portret Tarasa Szewczenki. Nie było natomiast wówczas jeszcze miejsca dla podobizny Bohdana Chmielnickiego. Osobliwy zestaw obrazów w mieszkaniach niektórych Rusinów był jakoby ikonologicznym udokumentowaniem hasła zawartego w czterowierszu Platona Kosteckiego, polsko-ruskiego poety:

W imia Otca, Ducha, Syna
To nasza mołytwa,
Jako Trojca tak jedyna
Polszcza, Ruś i Łytwa.

Na obrazy z polską tematyką natknąłem się też w mieszkaniu mego nauczyciela ze szkoły ludowej, Michała Janusza, również Rusina. W kilkanaście lat później zmieniło się wszystko do niepoznaki. Ściany domów ruskich oczyszczono do cna z obrazów „lackich”, nie przepuszczając nawet niekiedy wizerunkowi Matki Boskiej Częstochowskiej¹.

Autor, Polak, wspominał te czasy jako odeszłą i mającą już nigdy nie powrócić rzeczywistość. Cechować ją miały zgodność, braterstwo, współzycie Polaków i Ru-

¹ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: ZNiO), 13535/II (MF 3269): M. Opałek, *Książka o Lwowie i mojej młodości*. Kartki z pamiętnika 1881-1901, Frysztak 1958, s. 15-16.

sinów, splecionych ze sobą nie tylko wspólnym sąsiedztwem, ale i więzami krwi, a niekiedy także wspólnotą wartości i idei. Obserwacja Opalka, notowana co prawda kilkadziesiąt lat po opisywanych wydarzeniach, tak jak i szereg innych pamiętników dotyczących tego okresu, odnotowuje stan odczuwania przez autora radykalnej zmiany, która nastąpiła w relacjach polsko-ruskich. W zaborze austriackim wyrósł bowiem w tym czasie nowoczesny naród ukraiński, mający swoje własne, odrębne od Polaków, drogi. Nie przystawały one ani do polskich retrospekcji przeszłości, ani tym bardziej do polskich marzeń o wspólnej przyszłości na wspólnym terytorium. Co więcej, przez długi czas fakt stania się Rusinów równorzędnym narodem nie tyle nie był akceptowany przez większą część polskich elit w Galicji, co przede wszystkim nie mieścił się w jej wyobrażeniach.

Obecnie w literaturze przedmiotu utarło się pisać o okresie zaborów tak, jakby stosunki polsko-ruskie w Galicji były naznaczone trwającą dziesiątki lat rywalizacją, która szczególnie nasiliła się od początku XX wieku. Skoro tak, to oznaczałoby to, że Polacy i Rusini do tego momentu żyli nie ze sobą, a jedynie obok siebie, jako dwie oddzielne wspólnoty. Tymczasem istniała grupa Rusinów, którzy stanowią nieco inny przykład relacji polsko-ruskich w Galicji. Zresztą, dodajmy, już na poziomie samego określenia „relacje polsko-ruskie” odczuwalna jest pewna nieadekwatność tego wyrażenia w stosunku do podejmowanego w tej pracy zagadnienia. Relacje zakładają bowiem, jeśli nie zupełne przeciwieństwo dwóch elementów, to przynajmniej ich odrębność – tak jakby to były dwa niezależne od siebie podmioty. Tymczasem czy można oddzielać coś, co w wielu przypadkach było wspólne albo – mówiąc inaczej – było pomiędzy? Zbigniew Pucek zwracał uwagę, że często przywoływane w historiografii statystyki podające procentowy udział Polaków, Rusinów czy Żydów wśród mieszkańców Galicji nie oddają charakteru wewnętrznych relacji w zaborze austriackim. Ci ludzie funkcjonowali bowiem w świecie ambiwalentnym, ich byt podlegał dwóm, niekiedy sprzecznym zasadom życia społecznego: terytorialnej (rodzinno-sąsiedzkiej) i narodowościowej (ideologicznej). Nie tylko wspólne zamieszkiwanie w jednej miejscowości, ale choćby pomieszane genealogie wskutek międzykonfesyjnych małżeństw tworzyły „międzykulturową” w rzeczywistości wspólnotę. Tymczasem zasada ideologiczna, przeciwstawna porządkowi terytorialnemu, wychodziła z założeniem tworzenia wspólnoty narodowej, siłą rzeczy implikującej separację czegoś, czego bez użycia siły i rodzinnych czy sąsiedzkich dramatów odseparować się nie dało².

Dziś patrzymy na przeszłość Rusinów na ziemiach zaboru austriackiego zazwyczaj warunkowani epilogiem tego okresu – czy to polsko-ukraińską wojną o Galicję Wschodnią, czy krwawymi wydarzeniami drugowojennymi. Tymczasem rozwój opcji narodowej w przypadku ruskim nie był jedyną alternatywą rozwojową dla tego etnosu, choć okazał się zwycięską. Z tego też powodu, powodowani myśleniem w duchu determinizmu historycznego, szukając korzeni współczesnego narodu ukraiń-

² Por. Z. Pucek, *Galicyjskie doświadczenie wielokulturowości a problem więzi społecznej*, [w:] *Spółczesność i gospodarka*, red. J. Chłopecki, H. Madurowicz-Urbańska, Rzeszów 1995, *Galicja i jej Dziedzictwo*, 2, s. 12 i n.

skiego i współczesnego narodu polskiego, często zdajemy się nie zauważać wszystkich odgałęzień, które na pierwszy rzut oka wydają się nie pasować do jednego czy drugiego „pnia” obu narodów. Tymczasem te odgałęzienia także miały znaczenie, choć naturalnie – z perspektywy historii – okazały się drugorzędne, co nie znaczy, że nieistotne. Warto tu odwołać się do opinii, którą wyraził Hugh Trevor-Roper:

Historia to nie tylko to, co się stało; to również to, co stało się w kontekście tego, co mogło się stać. Dlatego powinna ona zawierać w sobie, jako element obowiązkowy, możliwe alternatywy³.

Należy się zgodzić z Iwanem Łysiak-Rudnyckim, który rozwijając myśl Trevor-Ropera, wskazywał, że obowiązkiem historyka jest „przestudiować wszystkie alternatywy, które w pewnym okresie historycznym walczyły o zwycięstwo”⁴. W przypadku ludności ruskiej tych alternatyw, które ostatecznie nie zwyciężyły, było kilka. Rusini zamiast Ukraińcami równie dobrze mogli stać się – w sensie politycznym – Rosjanami, Austriakami czy Polakami⁵. Tę ostatnią alternatywę – niekiedy niezbyt precyzyjnie nazywaną w literaturze polonofilską – tworzyli ludzie z czasem okreśłani jako *gente Rutheni, natione Poloni*, czyli, inaczej mówiąc, Rusini narodowości polskiej. Kluczem do zrozumienia, kim byli, jest cytowany przez Opałka czterowersz reprezentanta tej grupy – Platona Kosteckiego. To urywek z jego najbardziej znanego utworu zatytułowanego *Nasza mołytwa*, napisanego w więzieniu w 1861 r., a niedługo potem opublikowanego w zbiorze poezji oraz prasie⁶. Przez dziesięciolecia w XIX w., a także przez część XX w. słowa te – o Polsce, Rusi i Litwie jako „Trojcy tak jedynej” – wystarczały, by oddać to, kim się czuli i w co wierzyli ci mieszkańcy zaboru austriackiego, którzy pochodzili z ruskich (albo mieszanych) rodzin, mówili po rusku (choć i po polsku) i przynależeli do Kościoła greckokatolickiego, a jednak czuli się nie tylko Rusinami, ale również Polakami, i marzyli o niepodległej Polsce (albo raczej Rzeczypospolitej Trojga Narodów: Polaków, Litwinów i Rusinów). Była to tożsamość dwuszczeblowa, o dwóch komponentach, gdzie ruska etniczność była ściśle podporządkowana obranej narodowości polskiej.

Kim byli *gente Rutheni, natione Poloni*, co charakteryzowało ich dwuszczeblową tożsamość, jaka jest geneza formacji, którą stanowili, co warunkowało ich wybory narodowe, w końcu jaką rolę odegrali w dziejach społecznych, politycznych i kulturalnych Galicji – to pytania, na które będzie starała się odpowiedzieć niniejsza praca.

³ H. Trevor-Roper, *History and imagination*, „Times Literary Supplement” 1980, nr z 25 VII, s. 835, cyt. za: I. Łysiak-Rudnycki, *Ukraina Karpacka. Naród w poszukiwaniu swojej tożsamości*, [w:] idem, *Między historią a polityką*, Wrocław 2012, Biblioteka Myśli Ukraińskiej XX Wieku, 1, s. 350.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Por. A. Wilson, *Ukraińcy*, tłum. M. Urbański, Warszawa 2002, s. 101-109, 120.

⁶ P. Kostecki, *Poezyi*, Lwów 1862, s. 1. Utwór ukazał się także na łamach „Dziennika Literackiego” 1861, nr 39, s. 312. Autograf w późniejszym odpisie autora znajduje się w: Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (dalej: ЛННБУ), ф. 5: Zbiór rękopisów Biblioteki Ossolińskich, op. 2: Autografy, 5146/II: P. Kostecki, *Nasza mołytwa*, Lwów 1891. Zob. il. 1.

Zakres chronologiczny i geograficzny pracy

W tytule książki ram czasowych zamykających badany temat nie podano z dwóch powodów. Już samo słowo „Galicja” określa, że mamy do czynienia z historią po 1772 r., kiedy to w wyniku I zaboru austriackiego do monarchii Habsburgów włączono ziemie południowej Polski: od południowej części województwa krakowskiego (bez Krakowa) po rzekę Zbrucz na wschodzie. W rezultacie III rozbioru w 1795 r. Austria zaanektowała kolejne ziemie: północną część Krakowskiego z Krakowem, Lubelszczyznę, część Podlasia i Mazowsza. Sytuacja na tych terenach – z wyjątkiem Krakowa z przyległościami – zasadniczo nie była celem moich rozważań z powodu krótkotrwałej przynależności tego obszaru do Austrii (1795-1809). Niemniej jednak wymienione terytoria, zamieszkiwane także przez ludność ruską obrządku unickiego, będą się niekiedy pojawiać w pracy jako tło dla kluczowych rozważań, stanowiły bowiem teren ściśle związany z Galicją. Po likwidacji unii brzeskiej na ziemiach zabranych Kościół unicki w Kongresówce zasilano głównie duchowieństwo greckokatolickie z Galicji, równocześnie miała miejsce naturalna polonizacja ludności unickiej, czego dowodem były postawy unitów w przededniu powstania styczniowego i już po wybuchu tego zrywu narodowego. W końcu, gdy na Lubelszczyźnie i Podlasiu zlikwidowano w latach 70. XIX w. unię, to prześladowani otrzymali wsparcie właśnie od mieszkańców zaboru austriackiego, do którego także uciekali i gdzie byli przyjmowani. Nie obejmuję swymi rozważaniami również Bukowiny, mimo że przynależała do Galicji – na różnych co prawda zasadach – w latach 1786-1849. Motywuję to faktem, iż było to pogranicze raczej rumuńsko-ruskie aniżeli polsko-ruskie, mimo wzmoczonego osadnictwa polskiego w czasach austriackich, które przyczyniło się do demograficznego zwiększenia polskiego żywiołu w tym regionie. W pracy będzie się natomiast pojawiać Kraków, a w zasadzie ziemie Rzeczypospolitej Krakowskiej, włączonej do państwa austriackiego jako Wielkie Księstwo Krakowskie, połączone z Królestwem Galicji i Lodomerii w jedną prowincję w 1846 r. Kraków, mimo że znajdował się w zachodniej, etnicznie polskiej części kraju, odegrał ważną rolę w historii Galicji w ogóle, ale także w życiu poszczególnych Rusinów narodowości polskiej, stąd niejednokrotnie będę się w pracy przynosił do tej dawnej stolicy Polski. W takich granicach Galicja dotrwała do 1918 r., a po wojnie polsko-ukraińskiej o Galicję Wschodnią oraz zwycięskiej wojnie z bolszewikami istniała jako Małopolska aż do II wojny światowej.

Drugi powód, może nawet ważniejszy, dla którego nie podano ram czasowych badanego tematu, zawiera się w pytaniu: Czy można mówić o granicach czasowych historycznych procesów, które zazwyczaj wynikają ze zjawisk uprzednich, a skutkują jeszcze innymi konsekwencjami, razem układającymi się w chronologiczny łańcuch zależności? Sądzę, że niekoniecznie. Dlatego też w pracy będą pojawiać się odwołania do czasów nowożytnych, kiedy szlachta *gente Rutheni, natione Poloni* co prawda istniała, ale w formie odmiennej od XIX-wiecznej z co najmniej jednej przyczyny. Przede wszystkim w okresie porozbiorowym, kiedy nie było państwa polskiego, koniecznością stawało się samookreślenie narodowe; czasem były to wręcz dramatycz-

ne wybory. Tymczasem w czasach nowożytnych narodowość dziedziczono niczym obywatelstwo, przynależąc do „narodu szlacheckiego”, partycypującego we władzy w kraju. Praca niniejsza, choć zasadniczo skupia się na okresie zaborów, nie ma cezurę wieńczącą, mimo odzyskania niepodległości przez Polskę, a to dlatego, że wielu Rusinów narodowości polskiej urodzonych w XIX w. nadal żyło po roku 1918. Wówczas *gente Rutheni, natione Poloni* znaleźli wsparcie państwowe, ukuto nawet dla nich nowe pojęcie – „Polacy grekokatolicy” – mające oddzielić kwestię obrządkową od narodowości (bardzo często bowiem uważano grekokatolików za Ukraińców, a rzymskich katolików za Polaków). Pozbywano się z tej etykiety elementu etnicznego (*gente Rutheni*), bowiem w obliczu ukształtowanych obu narodowości, polskiej i ukraińskiej, kwestie etniczne schodziły na drugi plan. Obrządek – w takim ujęciu – przedstawano odczytywać jako wyznacznik narodowości ukraińskiej.

Istnieje jednak pewna umowna granica końcowa badanego przeze mnie zagadnienia, która faktycznie odpowiada momentowi przerwania nie tyle samego zjawiska *gente Rutheni, natione Poloni*, ile warunków do jego dalszego trwania. Jest nią szeroko rozumiana epoka nasilenia rozwoju nacjonalizmów, które naturalnie wykluczały dalsze funkcjonowanie dwuszczeblowego modelu tożsamości na terytorium będącym obiektem wzmożonej uwagi dwóch przeciwstawnych sobie ideologii narodowych (zakładających budowę państwa w oparciu o to właśnie terytorium). Da się wyróżnić kilka punktów kulminacyjnych i etapów rozwoju nacjonalizmów, poczynawszy od końcowych lat XIX w., kiedy zostały sformułowane idee narodowej demokracji na ziemiach polskich i analogicznie idee nacjonalistyczne wśród Rusinów opcji narodowej, poprzez wojnę polsko-ukraińską o Galicję Wschodnią, a skończywszy na latach 40. XX w., kiedy to w wyniku rzezi wołyńskiej i galicyjskiej, zmian granic, deportacji ludności polskiej z terytoriów Galicji Wschodniej w trakcie wojny i po niej oraz akcji „Wisła” niemal kompletnemu rozbiciu uległa ukształtowana przez wieki struktura demograficzna polsko-ukraińskiego pogranicza, jakim była Galicja, a zwłaszcza jej wschodnia część.

Terminologia i nazewnictwo

Wszyscy badacze podejmujący temat stosunków międzyetnicznych w Galicji stają przed problemem pisowni takich etnonimów jak: Ruś, Ukraina oraz Rusin i Ukraińiec. Wynika to stąd, że Ukraina jako państwo zaistniała dopiero w XX w., ale nazwa ta była znana już wcześniej i używana na określenie ziem naddnieprzańskich. Podobnie w okresie, o którym piszę w niniejszej pracy, nazwy tej nie odnoszono do tych ziem Galicji, które dzisiaj stanowią Zachodnią Ukrainę. Stąd też w pracy posługuję się terminem „Ukraina” w dawnym sensie geograficznym, a nie politycznym – używam go zatem, gdy piszę o ziemiach znajdujących się pod panowaniem carskiej Rosji. Termin „Ruś” z kolei, jako termin o jeszcze dłuższej historii, traktuję już bardziej w sensie ogólnym jako ziemie niegdyś znajdujące się pod panowaniem książąt kijowskich, a potem funkcjonujące pod tą nazwą po przyłączeniu do Polski. Gdy chcę

sprecyzować, że chodzi mi o ziemie wschodniogalicyskie, to dodaję dookreślenie „Czerwona” albo „Halicka”. Często jednak sformułowanie „Ruś” pojawia się w pracy jako pewne wyobrażenie, mniej oparte na ściśle wyznaczonych granicach, czy to geograficznych, czy etnicznych, a bardziej w roli hasła, mającego akcentować, że dawna lub też przyszła Polska składała się lub ma się składać z ziem ruskich. Stąd w pracy termin „Ruś” przybiera niekiedy wymiar nie do końca określony, za to odpowiada temu, co pod tym hasłem rozumieli autorzy cytowanych w tej pracy źródeł.

Celowo natomiast w pracy posługuję się w większej części książki etnonimem „Rusin” na określenie przedstawiciela ruskiej grupy etnicznej, która tak właśnie się określała, niezależnie od tego, czy mowa o świadomej swej narodowości elicie, czy ruskim chłopie. Rusinami w sensie etnicznym byli także *gente Rutheni, natione Poloni*, jak i przedstawiciele opcji rusofilskiej. Aby zwrócić uwagę czytelnika na wyznawane poglądy opisywanej osoby, jeśli jest to w danym miejscu potrzebne, to dookreślam, czy chodzi o Rusina opcji narodowej, rusofila czy Rusina narodowości polskiej. Wielu historyków świadomie dokonywało, zwłaszcza w okresie PRL, anachronicznego w gruncie rzeczy przypisania wszystkim galicyjskim Rusinom etnonimu „Ukrainiec” w odniesieniu do czasów, kiedy oni sami jeszcze się tak nie nazywali. Nie byłoby w tym nic złego, gdyby nie fakt, że w ten sposób w wielu pracach rozmyte zostały tożsamościowe dwuznaczności cechujące przedstawicieli ruskiej grupy etnicznej w Galicji w XIX w. Rusinów narodowości polskiej określano w tych pracach często jako Ukraińców polonofilów, a to jednak znacząca różnica zniekształcająca obraz ich tożsamości, wszak czuli się oni w sensie narodowym Polakami, a nie Ukraińcami.

Termin „Ukrainiec” był artykułowany w Galicji w celu podkreślania łączności dwóch części narodu rozdzielonych granicą austriacko-rosyjską na Zbruczu i miał charakter już ściśle narodowy, a nie etniczny⁷. Zaczął jednak się przyjmować w społeczeństwie Galicji dopiero na przełomie XIX i XX w., chociaż już w latach 60. odnajdujemy pierwsze przypadki stosowania tego terminu wobec ruskich mieszkańców Galicji (wystarczy zajrzeć do czasopisma „Sioło” redagowanego przez Paulina Święcickiego). Stąd też w tych partiach pracy, gdzie piszę o przełomie wieków lub okresie późniejszym, stosuję już zamiennie oba terminy „Rusin” i „Ukrainiec”, co mniej więcej pokrywa się z początkiem przyjmowania przez galicyjskich Rusinów nowej nazwy ich narodowości.

Pewien problem, związany z powyższymi rozważaniami na temat prawidłowego zapisu nazw geograficznych, etnicznych i narodowych, przełożył się też w mojej pracy na zapis imion i nazwisk. Bardzo często bohaterowie niniejszej pracy używali swoich imion i nazwisk w dwóch wariantach językowych: polskim i ruskim. Na przykład *gente Ruthenus, natione Polonus* Platon Kostecki, publikując po rusku, uży-

⁷ O roli, jaką pełniło w kształtowaniu tożsamości narodowej przyjęcie przez ludność ruską etnonimu „Ukrainiec”, czytaj m.in. w: M. Papierzyńska-Turek, *Od tożsamości do niepodległości. Studia i szkice z dziejów kształtowania się ukraińskiej świadomości narodowej*, Toruń 2012, s. 54-57, 119-125.

wał ruskiego brzmienia swojego nazwiska. Analogicznie wielu Rusinów niepoczuwających się do polskości występuje w polskich źródłach i literaturze pod polskimi odpowiednikami ich nazwisk. Dlatego też postanowiłem celowo nadać nazwiskom formę pisowni w zależności od tego, kim – moim zdaniem – badana postać bardziej się czuła. Jeżeli zaś ktoś zmieniał w ciągu swojego życia tożsamość – jak to było w przypadku np. Iwana Wahylewycza – później Jana Wagilewicza – to używam obu wariantów pisowni jego nazwiska w zależności od okresu, o którym mowa. Sądzę, że zabieg ten – mimo wrażenia sztuczności w przypadku zapisu niektórych nazwisk – pozwoli Czytelnikowi od razu rozpoznać, czy mowa o osobie czującej się narodowo Rusinem czy Polakiem. Inny problem stanowi fakt, że nie zawsze byłem w stanie określić tożsamość danej postaci, a wówczas nie zmieniałem pisowni nazwiska, którą najczęściej dana osoba się posługiwała, i która jako taka jest znana w polskiej literaturze przedmiotu. Gdy jest to konieczne, podaję ruski wariant pisowni nazwiska w nawiasie obok polskiego brzmienia. Polską pisownię imienia i nazwiska zostawiłem wyjątkowo w przypadku Sługi Bożego Andrzeja Szeptyckiego, mimo iż czuł się on Ukraińcem i powinienem go być zapisać jako Szeptyckij.

Struktura pracy

Niniejsza książka próbuje zmierzyć się z rozległym i nieco enigmatycznym zagadnieniem, jakie stanowią *gente Rutheni, natione Poloni*. Już sam fakt, że mowa tu o zjawisku płynnym, dotyczącym bardziej natury ducha aniżeli ciała, częściej myśli niż czynów, sprawia, iż mamy do czynienia z problemem trudnym do zwartego i uporządkowanego zaprezentowania. Czytelnik może mieć wręcz wrażenie, że praca ta jest niesymetryczna, nierówna, co więcej – niechronologiczna. Zauważy też, iż mieszają się tutaj ważne problemy polityczne epoki z mało istotnymi (z dzisiejszej perspektywy) zdarzeniami, głośnie broszury propagandowe z dziełkami poetyckimi i literackimi, wielkie procesy przemian społecznych z indywidualnymi drogami bohaterów niniejszej książki. Raz Rusini narodowości polskiej przemawiają z trybuny Sejmu Krajowego, innym razem piszą w zaciszu swego domu wiersz lub artykuł do gazety; raz jadą na huczne obchody unii lubelskiej, kiedy indziej wygłaszają mowę na pogrzebie przyjaciela o podobnej, dwuszczeblowej tożsamości. Wszystko to jednak składa się na obraz omawianej w pracy grupy *gente Rutheni, natione Poloni* i zaważyło na decyzji o uporządkowaniu omawianego zagadnienia w formie bardziej problematycznej aniżeli chronologicznej. Niejednokrotnie więc niektóre wydarzenia lub biografie wybranych postaci będą o sobie przypominać w różnych miejscach książki. Autorowi pozostaje jedynie liczyć na życzliwość Odbiorcy w kwestii akceptacji proponowanej formy prezentacji omawianego tematu.

Pracę rozpoczyna rozdział *Gente Rutheni, natione Poloni w świetle pojęć*. Jego celem jest wprowadzenie Czytelnika w zagadnienie problemu, jaki sprawia zdefiniowanie terminu *gente Rutheni, natione Poloni* w oparciu o dostępne, niekiedy wzajemnie wykluczające się, teorie z zakresu studiów etnicznych i narodowych.

W tym rozdziale staram się odnieść do takich terminów, jak: „etniczność”, „narod”, „tożsamość”, ale rozpatrywanych nie tylko z punktu widzenia nauk historycznych, lecz również sięgając do osiągnięć socjologii czy kulturoznawstwa. Chociaż nie sposób zaprezentować tu ogromu dyskusji naukowej na temat wspomnianych pojęć, to jednak pewne wprowadzenie wydaje się niezbędnym, aby móc właściwie ułożyć omawiane w tej pracy zagadnienie w kontekście przemian narodowych dokonujących się w XIX w.

Drugi rozdział, zatytułowany *Gente Rutheni, natione Poloni – charakterystyka formacji*, próbuje ukazać kształt dwuszczeblowej tożsamości Rusinów narodowości polskiej, uwzględniając możliwie szerokie spektrum zagadnień przejawiających się w życiu poszczególnych jednostek, ale także czynników wpływających na rozwój ich świadomości. Ponadto w rozdziale tym staram się scharakteryzować formację *gente Rutheni, natione Poloni*, aby móc umiejscowić analizowane zjawisko w czasie, przestrzeni geograficznej oraz ukazać, jak się objawiało w różnych warstwach społeczeństwa. Przedstawiam też Czytelnikowi głównych bohaterów niniejszej rozprawy. W dalszej kolejności ukazuję te elementy życia codziennego, które niejednokrotnie decydowały o obraniu przez Rusinów polskiej opcji narodowościowej. Pojawiają się więc takie sfery życia, jak: rodzina, cerkiew, szkoła, język, sytuacje konfliktowe z Rusinami o innych poglądach politycznych czy w końcu zafascynowanie polską kulturą.

Rozdział trzeci: *Ruś w świadomości historycznej Polaków*, stara się ukazać wagę polskiego dorobku kulturowego w kształtowaniu światopoglądu wielu galicyjskich Rusinów. Znaczenie literatury, sztuki czy historiografii w tym aspekcie uważam za niebagatelny czynnik wpływający na formowanie świadomości historycznej ludzi w XIX w., a co za tym idzie – ich tożsamości. Polski dorobek kulturowy bowiem nie tylko przypominał o dawnej potędze utraconego państwa, ale także budował – co szczególnie ważne w tym aspekcie – mit o nierozzerwalnych więziach Polski, Litwy i Rusi. Z czasem zaczęli go przyjmować i twórczo rozwijać także niektórzy *gente Rutheni, natione Poloni*, jak choćby „ikona” tej formacji – Platon Kosteki.

Rozdziały drugi i trzeci nie mają charakteru chronologicznego, starają się ukazać kulturowe podłoże tożsamości typu *gente Rutheni, natione Poloni*. Czwarty rozdział, zatytułowany *Od oświeceniowego centralizmu do romantycznego braterstwa ludów*, jest w zasadzie wprowadzeniem do rozdziału piątego. Prezentuje polityczną genezę wyartykułowania przez Rusinów narodowości polskiej swoich postulatów politycznych w 1848 r. Ta część pracy powraca w czasie do okresu oświecenia, aby przybliżyć znaczenie centralistycznych poglądów na idee „państwa” i „narodu”. Ukute wówczas zapatrywania w tej płaszczyźnie, wraz z głoszonymi w okresie romantyzmu hasłami przemian społecznych i braterstwa ludów, przyczyniły się – moim zdaniem – do narodzenia pewnego zasobu postulatów, w których znakomicie odnaleźli się potem spiskowcy konspiracji galicyjskich z lat 30. i 40. XIX w. Rozdział ten będzie starał się zatem ukazać postawy Rusinów narodowości polskiej, którzy swoją aktywnością dali o sobie wówczas głośno znać, niejednokrotnie ryzykując życiem i wolnością. Wielu z nich zresztą spotkała za to sroga kara – wieloletnie więzienie. Ich życiorysy są tu ważne nie tylko z racji głoszonych wówczas poglądów, ale również z tego powodu, że

nimb konspiracyjnej legendy, który im przyświecał, pozwoli im zabłysnąć w okresie Wiosny Ludów.

Piąty rozdział, *Gente Rutheni, natione Poloni w dobie Wiosny Ludów*, skupiający się na okresie Wiosny Ludów, ukazuje, jak Rusini narodowości polskiej wyłonili się jako polityczny aktor ówczesnych zdarzeń. Sobór Ruski, jedyna organizacja polityczna w dziejach zrzeszająca Rusinów narodowości polskiej, oraz wydawany przez tę organizację „Dnewnyk Ruski” to czynniki na tyle silne, że stanowiły w owym czasie konkurencję dla Hołownej Rady Ruskiej – organu politycznego Rusinów opcji narodowej. Staram się w tym rozdziale zwrócić uwagę nie tylko na wydarzenia polityczne, ale także na ówczesne dylematy środowiska, które przyczyniły się do braku konsolidacji grupy w przyszłości, a więc choćby tak istotną sprawę, jak stosunek do problemu uznawania bądź nie istnienia narodowości ruskiej. Klęska galicyjskich Polaków w dobie Wiosny Ludów przyczyniła się zarazem do niepowodzenia działań Rusinów narodowości polskiej. Niemniej jednak te osoby, które wówczas zabrały głos, będą dalej aktywne w przestrzeni publicznej, propagując swoje zasady i wcielając je w życie w ramach funkcji pełnionych w życiu społeczno-politycznym Galicji.

Rozdział szósty, pt. *Rusini w okresie powrotu absolutyzmu i powstania styczniowego*, pokazuje sytuację w zaborze austriackim w czasach ponownego absolutyzmu monarchii habsburskiej, ale w kontekście aktywności Rusinów narodowości polskiej. Mowa w tej części pracy o nierozwiązanych ciągle sprawach równouprawnienia obu języków w Galicji, szkolnictwa czy w końcu alfabetu dla języka ruskiego. Zajmowanie stanowiska namiestnika Galicji przez Polaka – Agenora Gołuchowskiego – w tym trudnym czasie pozwalało na inicjowanie działań zgodnych z interesem Rusinów narodowości polskiej. Działo się to głównie dzięki dużej roli, jaką u boku hrabiego odgrywał Euzebiusz Czerkawski – kluczowa w tym czasie, jak i zwłaszcza w okresie autonomicznym, postać w galicyjskim szkolnictwie. Druga część rozdziału opowiada o wybuchu powstania styczniowego, które jako jedyne z polskich zrywów narodowych miało na pieczęciach nie tylko Orła i litewską Pogoń, ale również ruskiego Archanioła Michała. Przegrana w 1864 r. zamykała nadzieje na wywalczenie niepodległości w takim kształcie państwa, o jakim marzyli *gente Rutheni, natione Poloni*. Marzenia te nie upadły jednak od razu, ale dopiero w kolejnych latach – gdy obóz demokratyczny w Galicji nie osiągnął sukcesu w walce o suwerenność dla Galicji w okresie przebudowy monarchii habsburskiej po jej klęsce w wojnie z Prusami w 1866 r., a także po przegranej z tym samym wrogiem w 1871 r. Francji – jedyne go sojusznika sprawy polskiej w świecie. Te trzy porażki przekreślały romantyczne nadzieje na szybkie wywalczenie wolnej ojczyzny. Ówcześni działacze społeczni i polityczni, w tym także Rusini narodowości polskiej, musieli podjąć się – mówiąc językiem pozytywistów – pracy organicznej.

Kolejne dwa rozdziały, siódmy i ósmy, *Gente Rutheni, natione Poloni u władzy i Manifestowanie idei*, należy czytać niejako równolegle. Obrazują one wysiłek wielu Rusinów narodowości polskiej podejmowany w życiu politycznym i społecznym, który miał prowadzić do zachowania zgodnych stosunków między ludnością polską i ruską w Galicji. Zajmowanie wielu ważnych stanowisk przez Rusinów narodowo-

ści polskiej na tym obszarze, zwłaszcza w latach 60., 70. i 80. XIX w., pozwalało tej grupie nie tylko na zmanifestowanie wyznawanych poglądów (szczególnie w tzw. „kwestii ruskiej”), ale także na wprowadzenie wielu ważnych rozwiązań w życiu publicznym (m.in. w szkolnictwie). Równie istotne było akcentowanie ruskiego udziału w trakcie ważnych obchodów jubileuszowych rocznic historycznych z dziejów dawnej Polski, które przybierały charakter politycznych manifestacji. Tym sposobem temat Rusi jako związanej od wieków z Polską nieustannie powracał i wybrzmiewał, od wielkich ceremonii począwszy, na prywatnych przyjęciach czy pogrzebach skończywszy.

Dziewiąty rozdział, zatytułowany *Przemiany ideowe i świadomościowe Polaków i Rusinów w ostatnich dekadach XIX i początkach XX wieku*, zamyka pracę. Próbuje on odpowiedzieć na pytanie, dlaczego *gente Rutheni, natione Poloni* od lat 80. XIX w. stopniowo znikali z życia politycznego Galicji. W kolejnych podrozdziałach omawiam wątki mające pomóc zmierzyć się z tym pytaniem, a więc: zagadnienie Rusi w programach nowoczesnych nurtów politycznych – konserwatystów, socjalistów, ludowców i narodowców; problem wzrostu nacjonalizmów polskiego i ukraińskiego; sytuację graniczną, jaką była wojna polsko-ukraińska o Galicję Wschodnią, która ostatecznie podzieliły Polaków i Ukraińców. Ostatnim politycznym stanowiskiem Rusinów narodowości polskiej był projekt traktatu pokojowego na kongres wersalski autorstwa Teofila Merunowicza. Z racji tego, że *gente Rutheni, natione Poloni* ciągle jeszcze zamieszkiwali Galicję Wschodnią (a wówczas już Małopolskę Wschodnią), rozdział ten stara się też zwrócić uwagę na różne inicjatywy mające pomóc odnaleźć się tej grupie w nowej, powojennej rzeczywistości II Rzeczypospolitej. Zostały w nim skrótowo omówione działania zmierzające do przygarnięcia unitów do narodu polskiego, jak chociażby powstanie periodyku „Greko-Katolik”. Omówiono również inne, wybrane inicjatywy państwowe mające doprowadzić do asymilacji ludności grekokatolickiej, a także wskazano na znaczenie wydarzeń II wojny światowej, która dokonała ostatecznego pogrzebania wielokulturowego charakteru pogranicza polsko-ukraińskiego, tym samym definitywnie zrywając możliwość dalszego trwania dla formacji *gente Rutheni, natione Poloni*.

Baza źródłowa

Najpoważniejszym problemem badawczym niniejszej pracy jest brak określonej, dającej się w pełni opanować, spuścizny źródłowej dla formacji *gente Rutheni, natione Poloni*. W żadnym archiwum nie znajduje się bowiem zbiór mający kształt zespołu poświęconego tej grupie. Co więcej, w badaniach nad tą problematyką nie wystarcza wybór określonego rodzaju źródeł. Nie jesteśmy bowiem w stanie uchwycić enigmatycznej formacji w oparciu jedynie o listy, pamiętniki, literaturę tudzież relacje prasowe. Materiał dotyczący Rusinów narodowości polskiej odnajdujemy w całej spuściznie dziejowej Galicji w epoce zaborów i po odzyskaniu niepodległości przez Polskę. *Gente Rutheni, natione Poloni* oraz problemy związane z tą formacją

pojawiają się w: prasie, drukach propagandowych, pamiętnikach, poezji, dziełach literackich, obrazach, obiektach sepulkralnych, materiałach statystycznych, dokumentach kościelnych i państwowych, protokołach policyjnych i sądowych, sprawozdaniach stenograficznych sejmu i wielu innych typach źródeł. Rusini narodowości polskiej – jako grupa rekrutująca się z niemal wszystkich stanów, istniejąca przez prawie całą epokę zaborów – w mniejszym czy większym stopniu pozostawili po sobie liczne ślady swojej egzystencji w źródłach. Niniejsza praca wobec tego nie jest w stanie wykorzystać nawet ułamka ogromu XIX-wiecznej galicyjskiej spuścizny źródłowej. Nie stara się zresztą tego uczynić. Niemniej jednak wierzę, że dokonany przeze mnie wybór materiałów wystarczy do syntetycznego zarysowania zjawiska *gente Rutheni, natione Poloni* na różnych płaszczyznach, w jakich się ono objawiło w epoce zaborowej.

Kwerendę źródłową prowadziłem we Lwowie, Wrocławiu i Krakowie. W Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie korzystałem z kilku zbiorów, m.in. dzienników i wspomnień Floriana Ziemiałkowskiego (fond 93), kolekcji dokumentów poświęconych powstaniu styczniowemu, w tym policyjnym spisom aresztowanych za pomoc powstańcom (fond 102), z dokumentów związanych z metropolitą Andrzejem Szeptyckim (fond 358) i z akt namiestnictwa (fond 146). Szczególnie istotny w moich badaniach okazał się fond 474, potężna kolekcja różnorodnych dokumentów poświęconych powstaniu listopadowemu, a zwłaszcza okresowi 1848-1849 w Galicji. Tam odnalazłem liczne druki ulotne, odezwy, które posłużyły mi zwłaszcza w czwartym i, kluczowym, piątym rozdziale pracy.

Jeszcze większa liczba dokumentów, broszur, a przede wszystkim unikatowy komplet wszystkich numerów gazety „Dnewnyk Ruskij” – jedyne pisma w dziejach formacji *gente Rutheni, natione Poloni*, znajdują się w Oddziale Rzadkiej Książki w Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. Wasyla Stefanyka. Część materiałów dotyczących Wiosny Ludów – głównie listy i odezwy – znajduje się także w Oddziale Rękopisów tej biblioteki w zbiorze rękopisów i archiwum Pawlikowskich (fond 76). W oddziale tym korzystałem także z innych fondów, utworzonych na podstawie różnych dawnych bibliotek lwowskich. Podstawową kolekcją tej instytucji jest fond 5, a więc przedwojenna kolekcja rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. W bibliotece korzystałem również z materiałów dotyczących Wiosny Ludów, odpisu rękopisu pamiętnika Henryka Bogdańskiego, oryginału „Historii Rzeczypospolitej Polsko-Rusko-Litewskiej” Józefa Fedkowicza, a w końcu pism i utworów Juliana Horoszkiewicza i Platona Kosteckiego. Wiersze tego ostatniego można też znaleźć w zbiorze polskich autografów (fond 215). Ponadto posiłkowałem się pojedynczymi materiałami znalezionymi w innych fondach: zbiorach Baworskich (fond 4), prywatnych nabytkach (fond 9) oraz archiwum Dzieduszyckich (fond 45). Niezwykle pomocna okazała się także kwerenda biblioteczna prowadzona w głównym oddziale biblioteki oraz w czytelni czasopism.

W Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego we Lwowie korzystałem głównie z akt Magistratu miasta Lwowa (fond 3). Tam szczególnie interesowały mnie wielotomowe wykazy konwersji międzyobrzędkowych z początku XX w. Na potrzeby

zilustrowania badanego zjawiska wybrałem tomy za rok 1910 (opatrzone sygnaturami 5591-5595).

W Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu oprócz skorzystania ze sporego zasobu czasopism XIX-wiecznych sięgnąłem do pojedynczych materiałów z różnych kolekcji. Były to m.in. dziariusz Maurycego Dzieduszyckiego i maszynopis wspomnień Mieczysława Opałka, a także rękopisy (w części zmikrofilmowane) dotyczące okresu Wiosny Ludów.

Ponadto posiłkowałem się jeszcze materiałami dotyczącymi powstania styczniowego, będącymi w posiadaniu Archiwum Narodowego w Krakowie, oraz wypisami Bronisława Łozińskiego z pamiętnika Euzebiusza Czerkawskiego, przechowywanymi w Oddziale Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie. W tej bibliotece przeprowadziłem też główną część swojej kwerendy, korzystając ze starych czasopism, druków, dzieł literackich i historiograficznych, literatury wspomnieniowej i pamiętnikarskiej, sprawozdań Sejmu Krajowego, a w końcu opracowań naukowych.

Wszystkie zgromadzone źródła przewijają się w różnych rozdziałach niniejszej pracy. Jej fragmenty mające ukazać specyfikę grupy *gente Rutheni, natione Poloni* w kontekście życia codziennego i problemów tożsamości bazują głównie na źródłach o charakterze pamiętnikarskim, biograficznym tudzież korespondencji. Kilku Rusinów narodowości polskiej napisało pamiętniki. Oprócz Euzebiusza Czerkawskiego wspomnienia spisywali: Julian Horoszkiewicz, Zygmunt Sawczyński (okres szkolny), Platon Kostecki (rękopis 3063/II w Bibliotece Stefanyka, zatytułowany „W sprawie ruskiej”, zawiera sporo informacji autobiograficznych), Mikołaj Zyblikiewicz (krótki autobiograficzny rys życia na łamach „Czasu”), Antoni Dąbcański (pamiętnik jego oraz wspomnienia o nim jego córki – Heleny Budzynowskiej), Józef Doboszyński (pamiętnik ukazujący perspektywę zwyczajnego urzędnika), Józef Matkowski (wspomnienia z okresu wojen napoleońskich) i Klemens Mochnacki (wspomnienia z czasów spisków galicyjskich). Informacje na temat Rusinów narodowości polskiej znajdują się także w innych pamiętnikach, autorstwa osób, które znały się z bohaterami niniejszej pracy (szczegółowy wykaz w *Bibliografii*).

Rozdział trzeci książki, poświęcony przekazowi idei, a więc literaturze, malarstwu i historiografii, oparłem naturalnie na utworach poetyckich i prozatorskich, obrazach oraz dziełach historiograficznych z badanej epoki.

W rozdziałach od czwartego do dziewiątego, mających na celu ukazanie politycznej i społecznej aktywności grupy *gente Rutheni, natione Poloni*, a następnie jej stopniowego zaniku, wykorzystałem m.in. druki i pisma o charakterze politycznym, artykuły prasowe, wspomnianą spuściznę archiwalną, sprawozdania stenograficzne obrad Sejmu Krajowego, a w końcu liczne opracowania przedmiotowe, także pochodzące z interesującej mnie epoki.

Pozostaje wierzyć, że wybrany zasób źródeł, mimo wszystkich negatywnych konsekwencji selekcji, wystarczy do zaprezentowania podstawowych problemów związanych z funkcjonowaniem grupy Rusinów narodowości polskiej w XIX-wiecznym społeczeństwie galicyjskim. Ze zróżnicowanej gatunkowo gamy źródeł wyłania się bowiem indywidualna perspektywa poszczególnych Rusinów narodowości polskiej

oraz zewnętrznych obserwatorów. Szczególnie interesowało mnie w tym przypadku nie tylko ustalanie faktów z biografii Rusinów narodowości polskiej, ale również uchwycenie – jeśli to możliwe – ich własnej refleksji nad swoją tożsamością i podejmowanymi wyborami.

Stan badań

Temat *gente Rutheni, natione Poloni* niemal do końca XX w. pozostawał zagadnieniem, którego badacze Galicji byli świadomi, niemniej jednak wzmiankowali o nim na marginesie szerszych studiów, zwłaszcza w kontekście stosunków polsko-ukraińskich w Galicji. Problematykę tę wspominano zazwyczaj w kontekście politycznym, a dokładniej przy opisywaniu Wiosny Ludów oraz dwóch pierwszych dekad pracy Sejmu Krajowego w Galicji. Zdecydowanie rzadziej patrzono na tę kwestię szerzej, nie tylko jak na zagadnienie polityczne, ale także jak na problem kulturowy, społeczny czy w końcu ideowy. Niemniej jednak liczne studia na temat najważniejszych wydarzeń politycznych XIX w. w Galicji, biografie znanych osób, wydawnictwa źródłowe (w tym zwłaszcza pamiętnikarskie) przyczyniły się do odkrycia przed szerszym gronem badaczy wielu postaci pogranicza, ich działań, utworów czy w końcu procesów, w które *gente Rutheni, natione Poloni* byli uwikłani.

Warto więc na początek zadać następujące pytanie: Przy okazji badania jakich zjawisk temat *gente Rutheni, natione Poloni* przewijał się w polskiej historiografii? Wydaje się, że gruntowne zainteresowanie problematyką osób o dwuszczeblowej tożsamości na galicyjskim pograniczu zaczęło się w polskiej nauce od badań nad polonizującą się szlachtą ruską i litewską w okresie nowożytnym. Nurt badań podejmujących problematykę świadomości narodowej, a przy tym także interesującej nas grupy zapoczątkował jeszcze przed wojną Stanisław Kot⁸. Później postawy spolonizowanej szlachty ruskiej w okresie wojen kozackich szczególnie śledziła Teresa Chynczewska-Hennel, która poświęciła temu zagadnieniu cały rozdział swojej książki⁹ oraz jeden artykuł¹⁰. Z kolei na aspekty politycznych wyborów ruskiej szlachty i ich niejednoznaczność zwrócił uwagę Henryk Litwin, który w jednym ze swoich tekstów analizował różne postawy panów na Rusi, od unii lubelskiej do powstania Chmielnickiego, od stanowiska propolskiego, przez ugodowe stosunki między Polakami a Rusinami, dalej poprzez próbę wywalczenia koncepcji rozszerzenia państwa polsko-litewskiego o trzeci, ruski kraj koronny, na współpracy z Kozakami kończąc¹¹.

⁸ S. Kot, *Świadomość narodowa w Polsce w. XV-XVII*, „Kwartalnik Historyczny” R. 52, 1938, z. 1, s. 15-33.

⁹ T. Chynczewska-Hennel, *Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII w.*, Warszawa 1985, s. 133-146.

¹⁰ Eadem, *Gente Ruthenus – Natione Polonus*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1998, t. 6-7, s. 35-44.

¹¹ H. Litwin, *Katolicyzacja szlachty ruskiej a procesy asymilacyjne na Ukrainie w latach 1569-1648*, [w:] *Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI-XVIII w.*, red. M. Bogucka,

Nie można też zapomnieć o pracach Janusza Tazbira, analizujących przemiany świadomości narodowej wśród staropolskiej szlachty, w których temat przyjmowania narodowości polskiej przez ruskich bojarów jest wszechobecny¹². Wśród ukraińskich historyków na czoło w tej tematyce wysuwa się postać Natalii Jakowenko, która również analizowała tożsamość ruskiej szlachty¹³. Nad formułą *gente Rutheni, natione Poloni* w kontekście narodu szlacheckiego dawnej Polski zastanawiał się ponadto amerykański badacz David Althoen¹⁴. Wszystkie te badania nie wychodziły jednak zasadniczo poza epokę nowożytną.

W kontekście badań nad Rusinami narodowości polskiej w XIX w. należy przede wszystkim wspomnieć broszurę Tadeusza Jagmina, która choć miała charakter bardziej polityczny aniżeli badawczy, stanowi tekst niezwykle istotny. Autor opisywał bowiem zagadnienie Polaków grekokatolików na ziemi czerwieńskiej¹⁵. W latach 30. XX w. ukazała się też do dziś ceniona książka Marcelego Handelsmana o polityce Adama Czartoryskiego wobec Ukrainy. W jednym z rozdziałów autor ten wnikliwie analizował sytuację narodową w zaborze austriackim, w tym wspominał o Rusinach narodowości polskiej¹⁶. Emigracyjna perspektywa spojrzenia na problematykę *gente Rutheni, natione Poloni* w Galicji, podjęta przez Handelsmana, w zasadzie doczekała się kontynuacji dopiero przed dziesięciu laty w artykule Joanny Nowak, która napisała tekst o refleksjach Wielkiej Emigracji na temat Rusinów¹⁷.

W drugiej połowie XX w. ukazało się wiele prac na temat Galicji, które siłą rzeczy nie mogły nie zauważać obecności Rusinów narodowości polskiej w życiu społeczno-politycznym zaboru austriackiego. Wystarczy w tym miejscu wyliczyć liczne prace na gruncie polskim o spiskach galicyjskich, Wiośnie Ludów czy powstaniu styczniowym autorstwa: Zbigniewa Frasa¹⁸, Sławomira Kalembki¹⁹, Stefana Kieniewicza²⁰,

Warszawa 1989, s. 47-73.

¹² Por. np.: J. Tazbir, *Procesy polonizacyjne w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI-XVIII w.*, red. M. Bogucka, Warszawa 1989, s. 9-45; idem, *Tradycje wieloetnicznej Rzeczypospolitej*, [w:] *Inni wśród swoich*, red. W. Władyka, wybór i oprac. zdjęć A. Garlicka, Warszawa 1994, s. 12-23.

¹³ T. Chynczewska-Hennel, N. Jakowenko, *Spółeczeństwo – religia – kultura*, [w:] *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, red. eadem, Lublin 2000, s. 111-151.

¹⁴ D. Althoen, *Natione Polonus and the Naród szlachecki. Two myths of national identity and noble solidarity*, „Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung” Bd. 52, 2003, s. 475-508.

¹⁵ T. Jagmin, *Polacy grekokatolicy na ziemi czerwieńskiej*, Lwów 1939.

¹⁶ M. Handelsman, *Ukraińska polityka ks. Adama Czartoryskiego przed wojną krymską*, Warszawa 1937, *Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego*, t. 35, *Rozwój Narodowości Nowoczesnej*, t. 3.

¹⁷ J. Nowak, *Gente Ruthenus, natione Polonus. Rusini w refleksji Wielkiej Emigracji*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 2003, z. 23, s. 43-62.

¹⁸ Z. Fras, *Demokraci w życiu politycznym Galicji w latach 1848-1873*, Wrocław 1997, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 1962; idem, *Galicja*, Wrocław 2000.

¹⁹ S. Kalembka, *Wiosna Ludów w Europie*, Warszawa 1991, s. 188.

²⁰ S. Kieniewicz, *Czyn Polski w dobie Wiosny Ludów*, Warszawa 1948, *Biblioteka Historyczna*; idem, *Konspiracje galicyjskie (1831-1845)*, Warszawa 1950; idem, „Rusyn na praznyku” i dal-

Jana Kozika²¹, Bolesława Łopuszańskiego²², Piotra Łossowskiego²³, Mariana Stolarczyka²⁴ i Henryka Wereszyckiego²⁵. Szczególnie warto odnotować napisany w latach 80. XX w. artykuł Anny Wróbel na temat stawiania się polską inteligencją przez przedstawicieli ludności napływowej i mniejszości, w tym przez Rusinów. Problem *gente Rutheni, natione Poloni* również został tam poruszony²⁶.

Jednakże ściśle tą problematyką w kontekście epoki zaborów zajęto się szerzej dopiero w 1995 r. Andrzej A. Zięba opublikował wówczas fundamentalny dla tej kwestii artykuł w *Pracach Komisji Wschodnioeuropejskiej* Polskiej Akademii Umiejętności²⁷. Do dziś jest to podstawowy tekst w języku polskim dotyczący tego zagadnienia. W obszernym artykule autor zwraca uwagę na przemiany w świadomości narodowej galicyjskiego ziemiaństwa i inteligencji, podając liczne przykłady osób i rodzin, dla których problem narodowej identyfikacji nie był jednoznaczny. Po tej publikacji przez kilka lat zagadnienie nie było podejmowane w ogóle, może z wyjątkiem napomknięcia o niej przez Antoninę Kłoskowską przy okazji omawiania trudności, jakie ta formacja kulturowa powoduje dla badacza kultur narodowych²⁸, a także socjologicznej rozprawy Łucji Kaprańskiej, która poddawała analizie zjawisko pluralizmu kulturowego i etnicznego w II RP, równolegle ukazując zjawisko asymilacji (podając przykład *gente Rutheni, natione Poloni*)²⁹. Andrzej A. Zięba powrócił do tematu kilkanaście

sze jego losy, [w:] *Problemy wiedzy o kulturze. Prace dedykowane Stefanowi Żółkiewskiemu*, red. A. Brodzka, M. Hopfinger, J. Lalewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 327-341; idem, *Adam Sapieha 1828-1903*, Warszawa 1993.

²¹ J. Kozik, *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830-1848*, Kraków 1973; idem, *Między reakcją a rewolucją. Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848-1849*, Warszawa–Kraków 1975, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 381, *Prace Historyczne*, z. 52; idem, *Stosunki ukraińsko-polskie w Galicji w okresie rewolucji 1848-1849. Próba charakterystyki*, [w:] *Z dziejów współpracy Polaków, Ukraińców i Rosjan*, Kraków 1975, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 416, *Prace Historyczne*, z. 54, s. 29-53.

²² B. Łopuszański, „Wskazówka dla nauczycieli ludu ruskiego” Kaspra Ciągiewiczza (z literatury chłopomańskiej pierwszej połowy XIX w.), „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” R. 5, 1974, s. 239-256; idem, *Stowarzyszenie Ludu Polskiego (1835-1841). Geneza i dzieje*, Kraków 1975.

²³ P. Łossowski, Z. Młynarski, *Rosjanie, Białorusini i Ukraińcy w powstaniu styczniowym*, Wrocław 1959.

²⁴ M. Stolarczyk, *Działalność Lwowskiej Centralnej Rady Narodowej. W świetle źródeł polskich*, Rzeszów 1994.

²⁵ H. Wereszycki, *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*, Kraków 1986, s. 143-144.

²⁶ A. Wróbel, *Od „Galileuszy” do Polaków. Wejście do polskiej inteligencji przedstawicieli ludności napływowej i mniejszości w Galicji w XIX w.*, [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku. Studia* 5, red. R. Czepulis-Rastenis, Warszawa 1987, s. 173-190 (zwłaszcza strony: 185-187).

²⁷ A. A. Zięba, *Gente Rutheni, natione Poloni*, [w:] *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej*, t. 2, red. R. Łużny, A. A. Zięba, Kraków 1995, s. 61-77.

²⁸ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2012, s. 138.

²⁹ Ł. Kaprańska, *Pluralizm kulturowy i etniczny a odrębność regionalna Kresów południowo-wschodnich w latach 1918-1939*, Kraków 2000, s. 143-164.

lat później, wydając obszerny, dwuczęściowy artykuł na temat tożsamości etnicznej Rusinów łemkowskich, gdzie również podawał przykłady osób z interesującej nas grupy³⁰. O Rusinach, którzy opowiedzieli się za Polską, ten sam autor napisał także – umieszczając ich wśród innych analogicznych przypadków etnicznych – w jednym z artykułów składających się na publikację *Rzecz o roku 1863. Uniwersytet Jagielloński wobec powstania styczniowego*³¹.

Na gruncie polskim działalnością polityczną Rusinów narodowości polskiej zajmował się przy okazji badań nad zagadnieniami językowymi rozstrzyganymi w Sejmie Krajowym również Jarosław Moklak³². Na posłów *gente Rutheni, natione Poloni*, aktywnych przy uchwalaniu ustawy językowej (1886/1867), a potem tworzeniu zrębów Rady Szkolnej Krajowej, natknęła się także Renata Dutkova, ale nie zgłębiała problematyki *gente Rutheni, natione Poloni* – zresztą nie to było celem jej prac³³. Z kolei obecność ruskich deputowanych orientacji polskiej (w tym Rusinów narodowości polskiej) w Radzie Państwa w Wiedniu w latach 60. i 70. XIX w. wzmiankował Stanisław Pijaj³⁴. Wspomnieć jeszcze należy o Włodzimierzu Osadczym – badaczu zagadnienia rusofilstwa w Galicji, w którego pracach temat *gente Rutheni, natione Poloni* jako formacji przeciwstawnej również się pojawiał³⁵. Historyk ten napisał też jeden artykuł poświęcony mitowi unii polsko-litewsko-ruskiej, szczególnie pielęgnowanemu przez galicyjskich Rusinów narodowości polskiej³⁶. O postawach *gente Rutheni, natione Poloni* wśród drobnej szlachty na terenie samborszczyzny pisała

³⁰ A. A. Zięba, *Tożsamość etniczna jako obiekt manipulacji politycznej. Przypadek Rusinów łemkowskich XVIII-XX w. (część pierwsza)*, „Rocznik Ruskiej Bursy” 2007, s. 59-94; idem, *Tożsamość etniczna jako obiekt manipulacji politycznej. Przypadek Rusinów łemkowskich XVIII-XX w. (część druga)*, „Rocznik Ruskiej Bursy” 2008, s. 59-71.

³¹ Idem, *Inne „Tamte światy”*, [w:] *Rzecz o roku 1863. Uniwersytet Jagielloński wobec powstania styczniowego*, red. idem, Kraków 2013, s. 83-87.

³² J. Moklak, *Stanowisko posłów polskich gente Ruthenus i ruskich (ukraińskich) w Sejmie Krajowym galicyjskim wobec projektu ustawy o języku wykładowym w szkołach ludowych i średnich w 1866 r.*, „Biuletyn Ukrainoznawczy” 2002, t. 8, s. 28-41; idem, *Spór polsko-ukraiński o język obrad sejmu galicyjskiego (1865-1866). Wnioski Antona Petruszewycza i Aleksandra Borkowskiego. Przyczynek do kształtowania się nacjonalizmów w Galicji Wschodniej*, „Biuletyn Ukrainoznawczy” 2003, t. 9, s. 40-51; idem, *W walce o tożsamość Ukraińców. Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866-1892*, Kraków 2004.

³³ R. Dutkova, *Polityka szkolna w Galicji 1866-1890*, [w:] *Nauka i oświata*, red. A. Meissner, J. Wyrozumski, Rzeszów 1995, *Galicja i Jej Dziedzictwo*, t. 3, s. 137-149; eadem, *Polityka szkolna w Galicji. Między autonomią a centralizmem (1861-1875)*, Kraków 1995.

³⁴ S. Pijaj, *Między polskim patriotyzmem a habsburskim lojalizmem. Polacy wobec przemian ustrojowych monarchii habsburskiej (1866-1871)*, Kraków 2003; idem, *Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848-1879*, [w:] *Ukraińskie tradycje parlamentarne. XIX-XXI wiek*, red. J. Moklak, Kraków 2006, s. 95-126; S. Pijaj, *Opozycja w wiedeńskiej Radzie Państwa w latach siedemdziesiątych XIX w. (skład – organizacja – funkcjonowanie)*, Kraków 2011.

³⁵ W. Osadczy, *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*, Lublin 2007, s. 85.

³⁶ Idem, *Galicyjski mit unii polsko-litewsko-ruskiej*, [w:] *Unia lubelska. Unia Europejska*, red. I. Hofman, Lublin 2010, s. 169-175.

Magdalena Kwiecińska³⁷, a Czesław Partacz, pisząc o stosunkach polsko-ukraińskich w przededniu rozkwitu nacjonalizmów, poświęcił uwagę Polakom grekokatolikom (głównie na wsi) u schyłku badanej tu epoki³⁸. Warto jeszcze wspomnieć o dwóch niedawno opublikowanych książkach podejmujących zagadnienie kształtowania się tożsamości ruskiej/ukraińskiej, w których problematyka *gente Rutheni, natione Poloni* także jest podejmowana. Mowa tu o książce na temat roli unickich księży w procesie uświadomienia narodowego Rusinów autorstwa Bernadetty Wójtowicz-Huber³⁹ oraz o pracy *Inna Galicja* Danuty Sosnowskiej, w której autorka w oryginalny sposób ukazała różne dylematy narodowe pojawiające się w XIX-wiecznym społeczeństwie galicyjskim⁴⁰. O zanikaniu zjawiska *gente Rutheni, natione Poloni* wspominał też w popularnej książce o Galicji Stanisław Grodziski, wyliczając przykłady Rusinów, którzy czuli się Polakami, i przykłady przeciwne: Polaków, którzy zgłosili akces do ukraińskiej narodowości⁴¹.

Zagadnienie *gente Rutheni, natione Poloni* zawiera się także w częściej opisywanym zjawisku wielokulturowości. Studia w tym zakresie na przykładzie galicyjskich miasteczek prowadzi zwłaszcza Jadwiga Hoff⁴². Warto zwrócić też uwagę na opublikowaną niedawno pracę poświęconą inteligencji Przemyśla, autorstwa Tomasza Pudłockiego, który zjawisko *gente Rutheni, natione Poloni* w interesującym go regionie ukazywał w kontekście „hybrydyzacji kultury”⁴³.

Zainteresowanie tematyką Rusinów narodowości polskiej równolegle rozwinęło się za wschodnią granicą. W historiografii sowieckiej, rosyjskiej i ukraińskiej nie można pominąć tekstów takich znanych historyków jak: Władimir Borys⁴⁴, Hryhorij

³⁷ M. Kwiecińska, *Poczucie tożsamości stanowej i narodowej rodu Kulczyckich z Kulczyc koło Sambora, na Ukrainie Zachodniej*, „Literatura Ludowa” 2004, nr 4-5 z VII-X, s. 105-124; eadem, *Drobna szlachta w Galicji – między polskim a ukraińskim ruchem narodowym*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 2009, z. 34, s. 83-97.

³⁸ Cz. Partacz, *Stosunki religijne w Galicji Wschodniej. Rusini łacinnicy i Polacy grekokatolicy*, „Rocznik Przemyski” R. 28, 1991-1992, s. 140-146; idem, *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888-1908*, Toruń 1997, s. 180-184.

³⁹ B. Wójtowicz-Huber, „Ojcowie narodu”. *Duchowieństwo grekokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867-1918)*, Warszawa 2008, *Druga Europa. Seria Monografii Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 3.

⁴⁰ D. Sosnowska, *Inna Galicja*, Warszawa 2008.

⁴¹ S. Grodziski, *Wzdłuż Wisły, Dniestru i Zbrucza. Wędrowki po Galicji dyliżansem, koleją, samochodem*, Kraków 1998, s. 323-324.

⁴² J. Hoff, *Żydzi, Polacy i Rusini w małych miastach Galicji Wschodniej w drugiej połowie XIX w. Sąsiedzi, obcy, wrogowie?*, [w:] *Spółczesność w dobie przemian. Wiek XIX i XX. Księga jubileuszowa profesora Anny Żarnowskiej*, red. M. Nietyksza, A. Szwarz, K. Sierakowska, Warszawa 2003, s. 337-344; J. Hoff, *Mieszkańcy małych miast Galicji Wschodniej w okresie autonomicznego*, Rzeszów 2005; eadem, *Inteligencja galicyjska – niepokorna czy lojalna?*, „Rocznik Przemyski” t. 46, 2010, z. 4: *Historia*, s. 51-58.

⁴³ T. Pudłocki, *Iskra światła czy kopęca pochodnia? Inteligencja w Przemyśle w latach 1867-1939*, Kraków 2009, s. 418-419.

⁴⁴ W. Borys, *W kręgu rewolucyjnym Szymona Konarskiego, Piotra Kotkiewicza i Ignacego Kulczyńskiego*, „Przegląd Historyczny” t. 66, 1975, s. 461-472; idem, *Wyprawa J. Zalińskiego i polskie*

Herbil'skij⁴⁵, Grigorij Marachow⁴⁶ czy Feodosij Steblij⁴⁷. Szczególnie warto jeszcze przypomnieć esej emigracyjnego historyka ukraińskiego, Iwana Łysiak-Rudnyckiego, zatytułowany *Ukraińcy w Galicji pod panowaniem austriackim*. Autor podawał w nim zjawisko *gente Rutheni, natione Poloni* jako przykład mieszania się kultur⁴⁸.

Ze współczesnych badaczy ukraińskich o spolonizowanych Rusinach w swojej przełomowej pracy na temat Iwana Franki niejednokrotnie wspominał też Jarosław Hrycak⁴⁹. O zjawisku *gente Rutheni, natione Poloni* w różnych kontekstach mówił on także w publikowanym w „Krytyce Politycznej” wywiadzie, który jest obszernym zbiorem tez historyka⁵⁰.

Jednakże prym w badaniach nad *gente Rutheni, natione Poloni* wiedzie lwowski historyk Marian Mudryj. Opublikował on szereg artykułów naukowych poświęconych politycznym aspektom omawianego w tej pracy zjawiska. Zajął się m.in. Rusinami w Centralnej Radzie Narodowej⁵¹, organizacją Soboru Ruskiego i jego członkami⁵², kwestiami ideowymi tej organizacji politycznej⁵³, jej stosunkami z Hołowną

organizacje spiskowe w Galicji w latach 1832-1835, [w:] *Spółeczeństwo polskie i próby wznowienia walki zbrojnej w 1833 roku*, red. W. Djakow, S. Kieniewicz, W. Śliwowska, F. Steblij, wyd. dokumentów W. Djakow, W. Śliwowska, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984, s. 83-105; W. Borys, *Z dziejów walk o wyzwolenie narodowe i społeczne w Galicji w pierwszej połowie XIX w.*, „Przemyskie Zapiski Historyczne” R. 4-5, 1987, s. 223-230.

⁴⁵ Г. Гербільський, *Передова суспільна думка в Галичині (30-і – середина 40-х років XIX століття)*, Львів 1959; idem, *Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (до 1848 р.)*, Львів 1964.

⁴⁶ G. Marachow, *Polsko-ukraińskie związki rewolucyjne (50-70 lata XIX wieku)*, [w:] *Z dziejów współpracy Polaków, Ukraińców i Rosjan*, Kraków 1975, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 416, *Prace Historyczne*, z. 54: *Z dziejów Europy Środkowej i Wschodniej*, s. 55-70.

⁴⁷ F. Steblij, *Polskie spiski lat trzydziestych XIX w. a społeczeństwo ukraińskie w Galicji*, [w:] *Spółeczeństwo polskie...*, s. 106-118; Ф. Стеблій, *Українці і поляки Галичини в 30-40-х рр. XIX ст. Пошуки політичного партнерства*, [w:] *Polska – Ukraina. Historia, polityka, kultura. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej*, red. S. Zabrowarny, Szczecin-Warszawa 2003, s. 44-61.

⁴⁸ I. Łysiak-Rudnycki, *Ukraińcy w Galicji pod panowaniem austriackim*, [w:] idem, *Mędzy historyą...*, s. 316.

⁴⁹ J. Hrycak, *Prorok we własnym kraju. Iwan Franko i jego Ukraina (1856-1886)*, przeł. A. Korzeniowska-Bihun, A. Wylegała, Warszawa 2010, *Seria Historyczna – Wydawnictwo Krytyki Politycznej*, t. 3.

⁵⁰ [Idem], *Ukraina. Przewodnik krytyki politycznej. Z Jarosławem Hrycakiem rozmawia Iza Chruslińska*, wstęp. A. Michnik, Gdańsk-Warszawa 2009.

⁵¹ М. Мудрий, *Gente Rutheni в Польській Центральній Раді Народовій 1848 року*, [w:] *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*, т. 256: *Праці філософської секції*, ред. О. Купчинський, Львів 2008, s. 244-281.

⁵² М. Мудрий, *Руський собор 1848 року. Організація та члени, „Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність” 2008, вип. 16: Юбілейний збірник на пошану Івана Патера*, s. 107-126.

⁵³ Idem, *Ідеологія чи світогляд? До питання про теоретичні засади Руського Собору 1848 року*, „Вісник Львівського університету. Серія історична” 2009, вип. 44, s. 75-106.

Radą Ruską⁵⁴ i wytworzonymi dokumentami⁵⁵, a także postawami Rusinów narodowości polskiej w okresie przedautonomicznym i posłów wywodzących się z tej formacji w Sejmie Krajowym w latach 60. XIX w., aż do obchodów jubileuszu 300-lecia unii lubelskiej⁵⁶, czy w ogóle podejmowanymi w Galicji próbami porozumienia między Polakami i Rusinami, gdzie siłą rzeczy musiała pojawić się badana tutaj grupa⁵⁷. W ostatnim czasie zwrócił też uwagę na *gente Rutheni, natione Poloni* w kontekście powstania styczniowego. Ukazał badane tu zjawisko nie tylko jako kulturowe wybory Rusinów, ale także pewien światopogląd, ideę zbieżną z programem władz powstańczych⁵⁸. Poza wspomnianymi wątkami Marian Mudryj analizował formację *gente Rutheni, natione Poloni* także szerzej – np. w kontekście pojmowania ojczyzny przez przedstawicieli tej grupy czy odkrywania własnej tożsamości⁵⁹. Obecnie autor kończy pisać monografię Soboru Ruskiego, która bez wątpienia wniesie wiele istotnych informacji do badań nad Rusinami narodowości polskiej.

Problematykę *gente Rutheni, natione Poloni* poruszała w swych badaniach również Ołena Arkusza – historyk zgłębiająca polityczne życie Galicji. Wspominała o tej grupie w kilku swoich artykułach, zwłaszcza pod kątem kierunku rozwoju świadomości narodowej Rusinów w zaborze austriackim. Zwracała przy tym uwagę na pewne zależności związane z myślą polityczną różnych stronnictw politycznych

⁵⁴ Idem, „Jesteśmy rozdwojonymi członkami jednego ciała”. До питання про відносини між Головною Руською Радою і Руським Собором 1848 року, [w:] *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, т. 265: *Праці Історично-філософської секції*, Львів 2013, s. 54-80.

⁵⁵ Idem, *Руський собор 1848 року. Історіографічний та джерелознавчий огляд*, „Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології” 2014, вип. 8, s. 193-206.

⁵⁶ Idem, *Ідея польсько-української унії та „Русини польської нації” в етнополітичному дискурсі Галичини 1859-1869 років*, „Вісник Львівського університету. Серія історична” 2005, вип. 39-40, s. 83-148; idem, *Dylematy narodowościowe w Sejmie Krajowym galicyjskim (na przykładzie posłów formacji gente Rutheni natione Poloni)*, [w:] *Українські традиції парламентарне...*, red. J. Moklak, Kraków 2006, s. 59-94.

⁵⁷ М. Мудрий, *Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60-70-і роки XIX ст.)*, „Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність” 1997, вип. 3-4: *Збірник наукових праць*, s. 58-117.

⁵⁸ Idem, *Січневе повстання та середовище „русинів польської нації” (gente Rutheni, natione Poloni) в Галичині*, [w:] *Galicja a powstanie styczniowe*, red. M. Hoszowska, A. Kawalec, L. Zaszkilniak, Warszawa-Rzeszów 2013, s. 135-146; M. Mudryj, *Powstanie styczniowe a środowisko gente Rutheni, natione Poloni w Galicji*, [w:] *Powstanie styczniowe. Odniesienia, interpretacje, pamięć*, red. T. Kargol, s. 67-78.

⁵⁹ М. Мудрий, *Русини польської нації (gente Rutheni, natione Poloni) в Галичині XIX ст. і поняття „вітчизни”*, „Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність” 2006-2007, вип. 15: *Confraternitas. Юбейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича*, s. 461-474; M. Mudryj, *Formacja gente Rutheni, natione Poloni w XIX-wiecznej Galicji a pojęcie ojczyzny*, [w:] *Formuły patriotyzmu w Europie Wschodniej i Środkowej od nowożytności do współczesności*, red. A. Nowak, A. A. Zięba, Kraków 2009, s. 285-298; M. Mudryj, *Poszukiwania tożsamości narodowej i pojęcie ojczyzny w dziewiętnastowiecznej Galicji (na przykładzie gente Rutheni, natione Poloni)*, [w:] „*Duża i mała ojczyzna*” w świadomości historycznej, źródłach i edukacji, red. B. Burda, M. Szymczak, Zielona Góra 2010, s. 29-42.

w Galicji, zwłaszcza konserwatywnych⁶⁰. Razem z Marianem Mudryjem napisała m.in. artykuł o stosunku polskich ziemian do rozwoju ruskich aspiracji narodowych, gdzie problematyka *gente Rutheni, natione Poloni* również się pojawiła⁶¹.

Z omawianym zjawiskiem musieli zetknąć się także zachodni badacze, zajmujący się problematyką budzącej się, a następnie rozwijającej się w różnych kierunkach narodowości ukraińskiej w Galicji. W pierwszej kolejności należy wymienić tu Petera Brocka⁶². Nie można też zapominać o kanadyjskim badaczu Johnie-Paulu Himce, który rozważając różne drogi, jakimi mogli podążyć Rusini w Galicji, wziął pod uwagę także kierunek zgodny z orientacją *gente Rutheni, natione Poloni*⁶³.

Na koniec należy jeszcze oddać należne miejsce licznym biografistom znanych Rusinów narodowości polskiej. Zaledwie jeden *gente Ruthenus, natione Polonus* doczekał się książkowej biografii w języku polskim – Mikołaj Zybkiewicz. Szersze studia poświęciła tej postaci Irena Homola⁶⁴. Biografię innego Rusina narodowości polskiej, Euzebiusza Czerkawskiego, zaczął pisać Aleksander Skórski, ale jej nie dokończył. Część poświęcona pierwszej połowie życia pedagoga ukazała się we fragmentach na łamach „Muzeum”⁶⁵. Pojawiła się natomiast w dwudziestoleciu międzywojennym książka Zygmunta Zboruckiego na temat roli Czerkawskiego przy pracy nad ustawą szkolną 1867 r.⁶⁶ Ponadto kilkanaście lat temu Wiesława Duszkiewicz napisała artykuł poświęcony poglądom szkolnym Czerkawskiego⁶⁷. W tym samym

⁶⁰ O. Arkusza, *Ukraińskie przedstawicielstwo w sejmie galicyjskim*, [w:] *Ukraińskie tradycje parlamentarne...*, s. 13-57; eadem, *Краківський консерватизм та проблема українсько-польських взаємин у Галичині на початку XX століття*, [w:] *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*, t. 256, s. 282-316; eadem, *Polacy i Ukraińcy w Galicji wobec „dużych i małych ojczyzn”*. Ewolucja pojęcia ojczyzny jako wynik modernizacji świadomości narodowej na przełomie XIX i XX stulecia, [w:] *„Duża i mała ojczyzna”...*, s. 43-58.

⁶¹ Eadem, M. Mudryj, *XIX-wieczna arystokracja polska w Galicji Wschodniej wobec ruskich (ukraińskich) aspiracji narodowych*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2012, nr 4: *Galicja jako pogranicze kultur*, s. 145-171.

⁶² P. Brock, *Ivan Vahylevych (1811-1866) and the Ukrainian national identity*, „Canadian Slavonic Papers” vol. 14, 1972, nr 2, s. 153-190; idem, *Nationalism and populism in partitioned Poland. Selected essays*, London 1973; idem, *The Polish identity*, [w:] *The tradition of Polish ideals. Essays in history and literature*, ed. W. J. Stankiewicz, London 1981, s. 23-51.

⁶³ J.-P. Himka, *The construction of nationality in Galician Rus’*. *Icarian Flights in almost all directions*, [w:] *Intellectuals and the articulation of the nation*, eds. R. G. Suny, M. D. Kennedy, Ann Arbor 2001, s. 109-164. Por. też starszy artykuł: J.-P. Himka, *The Greek Catholic Church and nation-building in Galicia, 1772-1918*, „Harvard Ukrainian Studies” vol. 8, 1984, nr 3-4, s. 426-452.

⁶⁴ I. Homola-Dzikowska, *Mikołaj Zybkiewicz (1823-1887)*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, *Prace Komisji Nauk Historycznych / Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie*, nr 10; eadem, *Kraków za prezydentury Mikołaja Zybkiewicza (1874-1881)*, Kraków 1976.

⁶⁵ A. Skórski, *Euzebiusz Czerkawski*, „Muzeum” R. 12, 1896, s. 685-699, 751-761, 815-831; R. 13, 1897, s. 12-26, 87-93, 166-171, 238-244, 342-349, 503-519; R. 14, 1898, s. 99-131, 169-182, 225-237, 297-318, 583-595, 698-705.

⁶⁶ Z. Zborucki, *Euzebjusz Czerkawski i galicyjska ustawa szkolna z 1867 r.*, Lwów 1927.

⁶⁷ W. Duszkiewicz, *Euzebiusz Czerkawski i jego poglądy na szkolnictwo średnie*, [w:] *Biografia pedagogiczna. Szkice do portretu galicyjskiej pedagogii*, red. Cz. Majorek, J. Potoczny, Rzeszów 1997, *Galicja i Jej Dziedzictwo*, t. 9, s. 25-40.

zresztą zbiorze ukazał się tekst Elżbiety Głaz na temat drugiego najwybitniejszego pedagoga, też Rusina narodowości polskiej, Zygmunta Sawczyńskiego⁶⁸. Spośród znanych naukowców wywodzących się z interesującej nas grupy szerszego artykułu biograficznego, uwzględniającego wybory natury tożsamościowej, doczekał się za sprawą Andrzeja A. Zięby także pochodzący z Łemkowszczyzny Emilian Czyrniański, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego⁶⁹. Karierę naukową innego wykładowcy krakowskiej uczelni, Anatola Lewickiego, opisał Janusz Łosowski⁷⁰. Poza wspomnianymi przykładami nieco uwagi poświęcono myśli przewodniej w poetyckiej twórczości Platona Kosteckiego, a także jego kontaktom z Janem Matejką⁷¹. Inny wybitny literat, Jan Zachariasiewicz, doczekał się już szerszego zainteresowania większej liczby badaczy, zwłaszcza zaś Czesława Kłaka, który poświęcił mu szereg artykułów naukowych. Warto dodać, że wiele z tych prac nie skupiało się jedynie na życiowych kolejach losu Jana Zachariasiewicza, ale umiejscawiało jego samego oraz napisane przezeń powieści w kontekście relacji polsko-ruskich w XIX-wiecznej Galicji⁷². Z ukraińskiej strony

⁶⁸ E. Głaz, *Zygmunt Sawczyński – pedagog, polityk i działacz oświatowy*, [w:] *Biografie pedagogiczne...*, s. 41-58.

⁶⁹ A. A. Zięba, *Profesor Emilian Czyrniański*, [w:] *Łemkowie i łemkoznawstwo w Polsce*, red. idem, Kraków 1997, *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej / Polska Akademia Umiejętności*, t. 5, s. 15-27.

⁷⁰ J. Łosowski, *Anatol Lewicki*, Przemyśl 1981; idem, *Anatol Lewicki jako historyk*, [w:] A. Lewicki, *Obrazki najdawniejszych dziejów Przemyśla*, Przemyśl 1994, s. VII-XXXVIII.

⁷¹ Nie licząc hasła do *Polskiego słownika biograficznego* oraz drobniejszych not biograficznych, do niedawna w obiegu naukowym funkcjonował raptem jeden artykuł o Kosteckim, i to przy okazji artykułu na temat dokonanego przez niego tłumaczenia hiszpańskiego dzieła Calderona. Zob. J. Komorowski, *Platona Kosteckiego Hołd Calderonowi*, „Pamiętnik Teatralny” R. 48, 1999, z. 3-4, s. 96-108. W ostatnim czasie ukazało się jednak kilka nowych tekstów o Kosteckim: I. Чорновол, *Останній gente Rutheni, nazione Poloni. Платон Костецький*, „Львівська Газета” 2007, № 119 z 13 VII; A. Świątek, *Wizja Rzeczypospolitej w twórczości literackiej Platona Kosteckiego*, [w:] *Piłsudski i jego czasy*, red. M. Hańderek, A. Świątek, Kraków 2007, s. 203-210; A. Świątek, „Serdeczny Mistrzu, Tyś dziejów nie mierzył. Łokiem dziesiątków lat, Ty w Ruś uwierzył”. *Platon Kostecki a Jan Matejko – historia niezwyklej znajomości*, [w:] *Per aspera ad astra. Materiały z XVI Ogólnopolskiego Zjazdu Historyków Studentów*, t. 14, red. idem, Kraków 2008, s. 169-177; idem, *Platon Kostecki – zapomniany propagator unii polsko-rusko-litewskiej*, [w:] *Шевченківська весна. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих учених*, вип. 6, ч. 2: *Праці аспірантів та студентів*, t. 2, ред. В. Колесник, Київ 2008, s. 241-244; A. Świątek, *Kostecki Platon*, [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, t. 1, Przemyśl 2009, s. 39-44; idem, *Platon Kostecki – swój czy obcy w polsko-ukraińskim społeczeństwie Galicji Wschodniej drugiej połowy XIX wieku*, [w:] „Swój” i „obcy”. *Materiały z I Międzynarodowej Sesji Humanistycznej. Toruń 17-19 V 2009*, red. A. Zglińska [et al.], Toruń–Warszawa [2009], s. 175-184.

⁷² M. Janion, *Powieść o chłopskim buntowniku*, [w:] J. Zacharyasiewicz, *Jarema. Studium z wewnętrznych dziejów Galicji*, wstęp i oprac. M. Janion, Warszawa 1957, s. 5-17; Cz. Kłak, *Literacka młodość Jana Zachariasiewicza*, [w:] *Z tradycji kulturalnych Rzeszowa i Rzeszowszczyzny. Księga pamiątkowa dla uczczenia X-lecia rzeszowskiego oddziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza*, red. S. Frycie, S. Reczek, Rzeszów 1966, s. 141-182; M. Grzędzielska, *Drogi Jana Zachariasiewicza*, [w:] *Z dziejów kultury i literatury ziemi przemyskiej. Zbiór szkiców, opracowań i utworów literackich. Wydano z okazji 25-lecia PRL i 10-lecia pracy Przemyskie-*

najwięcej uwagi skierowano, co zrozumiałe, na współtwórcę Ruskiej Trójcy, Jana Wagilewicza, znanego szerzej jako Iwan Wahylewycz⁷³. Wspomniany uprzednio angielsko-kanadyjski badacz Peter Brock, pisząc o Wagilewiczu, na marginesie zaznaczał, że Sobór Ruski był nie tyle wyrażeniem przez Rusinów tendencji propolskich, ile dowodem wspierania rozwoju drogi konstytucyjnej w państwie oraz sprzeciwu wobec lojalistycznych działań Hołownej Rady Ruskiej⁷⁴. Autor ukazywał postać Wagilewicza szerzej – w kontekście niejednorodnej grupy Rusinów narodowości polskiej (co wyraźnie podkreślał) oraz generalnie ukraińskiej świadomości narodowej w XIX w.⁷⁵ Niektórzy *gente Rutheni, natione Poloni* doczekali się też swoich haseł biograficznych w *Polskim słowniku biograficznym* (publikacje te wykazano w *Bibliografii*).

Na koniec warto wspomnieć, że temat *gente Rutheni, natione Poloni*, choć przez długie lata pojawiał się na uboczu zainteresowań badaczy, to jednak był sygnalizowany w szerszych opracowaniach i syntezach. O tej grupie – jako przykładzie orientacji polonofilskiej wśród galicyjskich Rusinów – wzmiankował w swej syntezie kanadyjski badacz Paul Robert Magocsi⁷⁶. Wątek ten nie został pominięty również przez autora podręcznika akademickiego do historii XIX w. – Andrzeja Chwalbę, który kilka zdań poświęcił Platonowi Kosteckiemu, będącemu najbardziej rozpoznawalną postacią tej formacji⁷⁷. Poza tym temat *gente Rutheni, natione Poloni* pojawiał się (nie zawsze z nazwy) w syntezach różnych autorów jedynie przy okazji wspomnienia o udziale Kaspra Cięglewicza w spiskach lat 30., a przede wszystkim przy oma-

go Oddziału Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza z funduszu Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Przemyślu, red. S. Kostrzewska-Kratochwilowa, Przemyśl 1969, s. 107-124; Cz. Kłak, *Powieści biograficzne Jana Zachariasiewicza*, [w:] *Z dziejów kultury i literatury...*, s. 125-172; idem, *Powieści historyczne Jana Zachariasiewicza zwierciadłem sporów politycznych między demokratami i konserwatystami galicyjskimi*, „Prace Humanistyczne. Rzeszowskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział Nauk Humanistycznych. Komisja Historycznoliteracka” R. 1, 1970, Seria 1, nr 1, s. 153-192; idem, *Glosa do Czerwonej czapki Jana Zachariasiewicza*, [w:] idem, *Pisarze galicyjscy. Szkice literackie*, Rzeszów 1994, *Galicja i Jej Dziedzictwo*, t. 5, s. 57-76; R. Koropeczkyj, *Wizerunek narodowego ruchu ruskiego w powieści Jana Zachariasiewicza „Święty Jur”*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze” R. 3-4, 1994-1995, s. 305-323.

⁷³ Szerszą literaturę podaje wydawca jednej z prac Wagilewicza: R. Radyszewskyj, *Przedmowa*, [w:] J. D. Wagilewicz, *Pisarze polscy Rusini wraz z dodatkiem Pisarze łacińscy Rusini*, do dr. przygot. i przedm. R. Radyszewskyj, Przemyśl 1996, s. 5-22. Zob. też: І. Чорновол, Єретик. Іван Вагілевич, „Львівська Газета” 2005, № 156 z 2 IX; Л. Зашкільняк, *Іван Вагілевич на тлі свого часу та історіографії*, [w:] *Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX і XX століттях / Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*, t. 4, red. Л. Зашкільняк, Е. Матерніцький, Львів-Жешув 2006, s. 146-153; L. Zaszklinski, *Iwan Wahylewicz (1811-1866)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, współpr. L. Zaszklinski, Rzeszów 2007, s. 63-80.

⁷⁴ P. Brock, *Ivan Vahylevych...*, s. 179.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 180. Ten sam artykuł został opublikowany w późniejszym czasie w publikacji zbiorowej zawierającej teksty tego autora – zob. idem, *Nationalism and populism...*, s. 102-141.

⁷⁶ P. R. Magocsi, *A history of Ukraine. The land and its people*, Toronto-Buffalo-London 2010, s. 468.

⁷⁷ A. Chwalba, *Historia Polski 1795-1918*, Kraków 2005, s. 478.

wianiu okresu Wiosny Ludów, kiedy to powstał Sobór Ruski, zrzeszający Rusinów narodowości polskiej⁷⁸.

Chociaż na temat *gente Rutheni, natione Poloni* ukazało się trochę prac, zwłaszcza za wschodnią granicą, to jednak zagadnienie to wciąż nie doczekało się ogólnego, szerszego opracowania, co więcej – nie licząc opracowań Andrzeja A. Zięby i Mariana Mudryja – dalej pozostaje na marginesie zainteresowań naukowych. Znacznie częściej historyków zajmują bowiem historie narodowe Polaków i Ukraińców lub dzieje ich konfliktu, rzadziej zaś zwraca się uwagę na zjawiska, które zdawały się łączyć ludność polską i ruską. Niniejsza praca ma zatem na celu poprzez stworzenie wieloaspektowej narracji na temat *gente Rutheni, natione Poloni* w Galicji zwrócić uwagę badaczy na problem płynności tożsamości narodowych w XIX w. Bez wątpienia historia zna jeszcze wielu innych Rusinów narodowości polskiej, a także szereg odmiennych – niekiedy nie mniej ważnych niż te opisane w tej książce – problemów nurtujących to środowisko, które dopiero czekają na należne w nauce naświetlenie. Być może niniejsza książka zachęci Czytelników do poszukiwań analogicznych historii i przypominania życiorysów osób, które zdawały się łączyć to, co z dzisiejszej perspektywy wydawałoby się niemożliwe do połączenia.

Niniejsza książka nie powstałaby, gdyby nie zaangażowanie i pomoc kilku osób. W pierwszej kolejności kieruję słowa podziękowań wobec mojej małżonki, Wiktorii Kudeli-Świątek, która zawsze była dla mnie podporą w prowadzonych badaniach i wspierała mnie w trakcie pisania. Dziękuję również synowi Antoniemu za to, iż zmotywował mnie do ukończenia niniejszej pracy. Szczególne słowa wdzięczności kieruję także wobec mojego promotora, dr. hab. Michała Baczkowskiego, prof. UJ, który udzielał mi wielu cennych porad na różnych etapach powstawania rozprawy doktorskiej, w oparciu o którą przygotowana została niniejsza książka. Za uwagi merytoryczne do tekstu dziękuję serdecznie recenzentom – prof. dr hab. Jadwidze Hoff z Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz prof. dr. hab. Tomaszowi Gąsowskiemu z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pragnę też podziękować dziekanowi Wydziału Historycznego UJ prof. dr. hab. Andrzejowi Banachowi za okazaną mi życzliwość i wsparcie finansowe, bez którego nie byłoby możliwe przeprowadzenie badań we Lwowie. Dziękuję też doc. dr. Marianowi Mudryjowi z Uniwersytetu Lwowskiego za inspirującą wymianę poglądów na temat *gente Rutheni, natione Poloni* oraz udostępnienie mi niektórych swoich tekstów i posiadanych informacji. Na koniec pragnę gorąco podziękować zespołowi Księgarni Akademickiej za okazaną życzliwość w trakcie

⁷⁸ Por. m.in. M. Zgórnjak, *Polska w czasach walk o niepodległość (1815-1864)*, Kraków 2001, *Wielka Historia Polski*, t. 7, s. 187, 225; W. A. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001, s. 188; A. Wilson, *op. cit.*, s. 103; K. Grünberg, B. Sprengel, *Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X-XX wieku*, Warszawa 2005, s. 154, 161, 164.

pisania i wydawania tej publikacji, w tym Justynie Rybce oraz Ewie Popielarz za wnikliwą redakcję tekstu, a Małgorzacie Manterys-Rachwał za fachowe przygotowanie maszynopisu do druku. Pomoc okazana przez wszystkie wymienione wyżej osoby nie zwalnia mnie jednak z odpowiedzialności za treść niniejszej książki. Za wszystkie ewentualne jej niedociągnięcia mogę odpowiadać wyłącznie ja sam.

Summary

GENTE RUTHENI, NATIONE POLONI

From the history of Ruthenians of the Polish nation in Galicia

Many books on Galicia start by giving percentages: what portion of the population of this crown land of the Habsburg monarchy were Poles (their number is usually estimated either on the basis of the Roman Catholic rite declared in Austrian censuses, or based on the Polish language declared as social language), Ukrainians (Greek Catholics or declaring the Ruthenian language), Jews (declaring the Jewish faith), and possibly other nationalities. We have grown used to writing about the past and looking at it from a later than contemporary perspective – since in 1918-1919 there was a bloody Polish-Ukrainian war for the control of Eastern Galicia, and the antagonism between the two nations grew in the interwar period to reach its climax during World War II, then, prior to these events, this common territory must have housed two opposing communities with their history filled with a growing antagonism. Indeed, there is some truth in it; however, this would be an incomplete picture, showing only what really remains in the collective memory of contemporary Poles and Ukrainians. Meanwhile, there are histories of individuals, organizations or ideas, which have not gathered sufficiently strong support and followers to find their permanent place in this memory. One such history is the fate of *gente Rutheni, natione Poloni* – Ruthenians who embraced Polish culture. The term in itself raises the question of the numbers of Poles and Ruthenians in Galician society given in the literature, because it is unknown how the authors writing on Galicia classified the people in question regarding their nationality. This is, *nota bene*, part of a wider problem, as the bulk of Armenian population had developed a sense of belonging to the Polish nationality, not to mention the Jewish people; also German and Czech officials coming to Galicia often became Polonised. An opposite process also occurred, with part of Roman Catholic peasants being Ruthenised and numerous Poles Germanised. All of the aforementioned phenomena call for particular caution when writing about the history of Galicia and its residents. Firstly, the nineteenth century was a period of particularly rapid development of national identity in general, and secondly, this identity was often fluid, variable, and heterogeneous. It is evident especially in the case of the

Ruthenian population, because even in the middle of the nineteenth century it was not a foregone conclusion which national option would eventually triumph: Polish, Russian, Austrian, or the one which ultimately won – the Ukrainian nationality. One should keep in mind that there would be no victory of this option without a rivalry, not solely with “strangers”, but also - or maybe above all – with fellow Ruthenians. Without Ruthenians embracing Polish culture and the milieu of Russophiles with whom Ruthenian nationalists led polemics, no intermediate value between Poland (albeit absent then on the map of Europe) and Russia would probably ever have come into being.

This work aims to recount one of these alternative scenarios of formation of the Ruthenian identity in the period of partitioned Poland – the Polish scenario. Undoubtedly, the primary problem here is the question of how the term *gente Ruthenus, natione Polonus*, popularized in the second half of the nineteenth century, was understood at that time and how it can be understood now. Chapter 1 of this study, entitled *Gente Rutheni, natione Poloni in the light of concepts*, is an attempt at finding an answer to this question. The literature of the subject provides more or less precise definitions of the phrase *gente Rutheni, natione Poloni*. This debate was started as early as the 1930's. by Stanisław Kot. He wrote about the different tribes that “merged” into one *natio*. Similarly to Kot, many other historians used this term to describe the identity of the Ruthenian gentry in Poland of the modern era. At that time, however, nationality was understood in a different manner than in the nineteenth century, during the period of the partitions, when it was more than an attachment to one's country – when it was primarily becoming a conscious choice. Currently the concept *gente Ruthenus, natione Polonus* is defined as a belief, an idea, a self-designation of this group of people, or their two-tier identity. The last term seems to be the most relevant one, though with a clear emphasis on the fact that this phrase conveys a specific hierarchy – namely *gens*, understood by myself as ethnicity, is subordinated to the second component – nationality. This does not imply, however, the exclusion of the Ruthenian element in the case of Ruthenians of the Polish nation, as this would indicate assimilation. Meanwhile, the nineteenth-century *gente Rutheni, natione Poloni* can be defined as a group of people who were in the phase between acculturation and assimilation. *Gente Rutheni, natione Poloni* were ethnic Ruthenians, who considered Poland as their ideological homeland, although they remained particularly attached to their private home country – Ruthenia. On the one hand, they lived among Poles as Ruthenians, and on the other hand they did not repudiate their Ruthenian roots, that is, *de facto*, they were not completely assimilated as Poles. In the period when nationality began to be decided by its conscious discovery or choice, this state could not be maintained for a long time. Therefore, the notion *gente Ruthenus, natione Polonus* was an adequate term describing usually two or, at the most, three generations within a given family. This was followed either by full Polonisation, or on the contrary – the adoption of the Ruthenian (Ukrainian) national identity, which was, however, more rare. The enigmatic label *gente Ruthenus, natione Polonus*, and its vague boundaries, as well as the high variability and instability of some members of the investigated

group render the creation of a universal definition of this concept for research purposes a troublesome task. This is also due to the enormity of the bulk of theoretical literature produced by researchers studying such issues as ethnicity, nationality or national identity – concepts which have many, sometimes mutually exclusive definitions. Whether someone can be considered as a member of one nation or another is to be decided, according to various discourses, by selected indices. Meanwhile, theories of ethnicity or nationality formulated by researchers of various disciplines and based on different assumptions prove to be either insufficient or at least incapable of providing an adequate image when applied to the historic case of *gente Rutheni, natione Poloni*, that is people whose ethnicity did not coincide with their nationality. This translates into another problem, stemming from the standards of scientific communication: what historians understand rather intuitively when they have contact with a source requires strict definition for representatives of other disciplines.

The process of self-designation of part of the Ruthenians as Poles in the partitioned Poland is discussed in Chapter 2 entitled *Gente Rutheni, natione Poloni – characterization of the group*. To describe this process, one first needs to pay attention to whether and how the investigated identity was manifested by the different layers of Galician society emerging from feudalism. In the case of gentry, their family memory largely preserved the ancestral attachment to the former Poland. Nineteenth-century members of the gentry, especially landowners, remembered how their ancestors participated in the exercise of power in the old country: they recounted their participation in the regional diets, royal land grants, levy in mass, and the offices they held in the state. All these created the natural Polish patriotism, well grounded in family history. However, the period of the nineteenth century was the time when the long-standing social hierarchy was gradually disintegrating – a new class was emerging, which would gradually take over responsibility for social, cultural and, ultimately, political matters – the intelligentsia, recruited from all classes, including – in the later decades of the nineteenth century – the peasantry. Although, based on the preserved sources (documenting the actions of individuals such as participation in uprisings, conspiracy, or their public manifestation of Polish identity), we are able to determine whether a representative of the upper social strata felt Polish, it is not so easy in the case of classes which are only negligibly mentioned in the preserved source material. On the one hand, national awareness in the lower layers developed on a large scale only in the second half of the nineteenth century, and especially in its last decades, and on the other hand, the identity of the representatives of the lower classes can be explored, provided they were actually aware of their nationality, only when they left sources manifesting who they felt they were.

The above discussion of factors affecting the feasibility of studying the sense of nationality of representatives of different social strata leads to the conclusion that, although we are able to conduct qualitative research on the population whose identity is evidenced in well-preserved sources, it is much more difficult to conduct quantitative research of the group *gente Rutheni, natione Poloni*. In the second half of the nineteenth century, every 10 years, censuses were carried out in the Habsburg

Monarchy, which required people to answer a series of questions regarding, among others, their religion affiliation/rite and their social language. But there were no questions about nationality, which was assumed to be Austrian. It would be interesting to know how many Greek Catholics declared Polish nationality. Unfortunately, no such reports were compiled. In the literature, there have been attempts at determining the number of Ruthenians of the Polish nation based on how many Greek Catholics declared the Polish language as their social language – the premise was that the declared language was actually the major determinant of nationality, and yet language cannot be considered as the sole criterion of national identity. All this makes it difficult to determine how many Ruthenians of the Polish nation actually lived in Galicia in the successive decades of the nineteenth century and early twentieth century. Especially so that the differences in the estimates of various researchers are immense (e.g., Józef Buzek quotes 107 thousand of such persons in 1909, Stanisław Pawłowski speaks of 235 thousand in 1910, and Tadeusz Jagmin quotes as many as 430 thousand in the 1930's).

Similarly problematic is the delineation of the geographical scope of the phenomenon of the *gente Rutheni, natione Poloni* identity. Most often such identity was declared by people living in the larger urban centres of Eastern Galicia and the actual cultural borderland, i.e. in areas where Polish and Ruthenian ethnoses mixed, for example in Lemkovina or the Sambor region. Polish national culture was also embraced by those Ruthenians who moved to major cities of Western Galicia, especially to Cracow. Without the long persistence of multiculturalism (or rather interculturalism) in the various regions of Galicia, which manifested itself in public life (relations within the common space), and primarily in family life (mixed marriages), the extent of the phenomenon of *gente Rutheni, natione Poloni* would be much smaller, if any. But among the factors leading numerous Ruthenians to assume Polish identity, one should mention other vital elements of everyday life: the situations of the so-called ethnic conflict, that is events which forced one to unequivocally choose one of the sides; Polish language in the Greek Catholic Church, which continued to be used until the mid-nineteenth century; or the schooling system, whose Germanising nature did not impede the organizing spirit of young people, who were fascinated by romantic-revolutionary literature – which was Polish.

The tremendous impact of literature and its important branch, historiography, as well as the influence of historical painting on the formation of national identity is discussed on selected examples in Chapter 3, entitled *Ruthenia in the historical consciousness of the Poles*. The starting point in this chapter is the question of how the term “homeland”, a particularly popular word in the nineteenth century, was understood at that time. A number of Polish poets and writers, especially in the times of Romanticism, propagated among their audiences the idea of their homeland, as well as the sense of attachment to it. This homeland was to cover the entire pre-partition territory of the former Poland. These notions were bound to include the Ruthenian lands, which were believed to be inextricably associated with the history of the Polish statehood, and thus also the Polish nationality. But Romanticism brought new social

ideas, oriented at the common people. In literature, these ideas were manifested in the turn to folk tales, legends and stories. In Galicia, folklorists collected Ruthenian songs. On the one hand, they awakened the interest of Ruthenians in their own folk culture but, on the other hand, they adapted it as a component of the broadly understood Polish culture (not in the sense of language, but rather the cultural heritage of the former Poland). Ruthenia, as an integral part of Poland, would be remembered in the works of poets, writers, historians and painters. This circle also included people who were *gente Rutheni, natione Poloni* themselves, such as Platon Kostecki, who, in his many poems, preached the unity of Poland, Ruthenia and Lithuania, and Anatol Lewicki – author of the school textbook on *An outline of the history of Poland and the Ruthenian states united with it* [*Zarys historii Polski i krajów ruskich z nią połączonych*]. They thus created the myth of the Commonwealth of Three Nations, also cherished by many Polish writers and artists. For example, this is how the painter Jan Matejko perceived the history of Ruthenia as he painted numerous images from the history of the former Poland, repeatedly stressing in his works the bond between Poland and Ruthenian lands as well as Ruthenians themselves. The image of a Ruthenian–Polish patriot was also promoted by the extremely influential Polish writer Henryk Sienkiewicz, who, in his novel *With Fire and Sword*, created a positive portrayal of Prince Jeremi Wiśniowiecki. The achievements of this type of Polish literature, historiography and art in the nineteenth century worked in two ways: they built the attachment of the Poles to Ruthenian lands as the territory of the former Poland and argued, based on historical arguments, that Ruthenian people should in the future rebuild a common state with the Poles. The presence of Ruthenians of the Polish nation in Galician social life only strengthened the feeling that it was a feasible scenario.

Chapter 4, entitled: *From Enlightenment centralism to the romantic brotherhood of peoples*, tries to search for the origin of the myth of the Commonwealth of Three Nations, and also the grounds for the formulation of the notion of *gente Ruthenus, natione Polonus*, which is an important component of this myth. The aim of this part of the work is to discuss selected examples of how the Ruthenian question was perceived in the Polish political thought of the late eighteenth century, the period of the Napoleonic Wars, and the closing days of the Romanticism. The thinkers of the age of Enlightenment postulated centralization of the state and, therefore, elimination of all regional particularism. What followed was the need to harmonize Polish society as a whole, regardless of the different historical traditions of certain lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth and the various ethnic groups residing in the state. And although the southern Polish lands were annexed and lost already in 1772 and Galicia never experienced the implementation of most of the Enlightenment reforms started in Warsaw (e.g., in the field of education), the ideas promoted in the Polish capital reached the countrymen living under Austrian rule as a result of the contacts between the nobility on both sides of the border, and later – after Poland's demise – these ideas would be coming in from Polish emigrants in the form of various types of publications. Writings by Stanisław Staszic, Tadeusz Kościuszko, as well

as Hugo Kołłątaj all express the need for strict binding of Ruthenians with the Polish cause and the Polish nation (e.g., by abolishing the Orthodox Julian calendar, etc.). However, many Ruthenians did not need to be convinced about their Polish identity. They proved their attachment to the former state after the partitions by serving in the Polish Legions, and fighting in the Napoleonic Wars and in the November Uprising. If they had not yet taken part in the battles behind the border in greater numbers, this was soon to change significantly. After the lost uprising of 1830–1831, letters and pamphlets started arriving to the Austrian-annexed territory, proclaiming the struggle for a new and better Poland. Especially the impact of post-November emigration played an important role here. Following in the footsteps of Mickiewicz, who wrote that the Lithuanians and Poles were brothers and members of one nation, many (especially emigrants from the Ruthenian lands) started to voice similar claims about Ruthenians, who were also children of the common homeland, that is Poland. Although the majority of emigrants understood the term Ruthenians as representing the inhabitants of Ruthenia, and not ethnic Ruthenians, some political circles of the Great Emigration started to reflect on the social causes of the demise of the Uprising. Some emigration factions believed the causes lied in unsolved social problems. Thus the ideas formulated by members of the emigration of drawing attention to the people and winning them over to the struggle for Poland by rebuilding the feudal social order, found their outlet in the activities of numerous conspiracy organizations established in Galicia. These had to take into account not only the interests of the Polish people, but also the Ruthenian people, who had to be addressed not in Polish, but in the Ruthenian language. A particular kind of political propaganda developed, which in addition to social issues also picked up the thread of the Polish-Ruthenian brotherhood (particularly Kasper Cieglewicz and Julian Horoszkiewicz wrote in this spirit). Its effect was the birth in the 1830's and 1840's of numerous conspiracy organizations, which attracted both young Poles and Ruthenians, e.g., students of the Greek Catholic seminary in Lviv or representatives of the nascent intelligentsia. And although the conspirators' activity ended with the suppression of the secret organizations and judicial sentences for their members, it gave rise to the legend – we should add – of fighters for a Poland which cares for both Polish and Ruthenian people. When during the Spring of Nations in 1848 the convicts were freed owing to an amnesty, not only would they be welcome with appreciation in Galicia, but they would also quickly take leading positions in the emerging political bodies and would continue to preach the ideals of Polish–Ruthenian brotherhood.

This issue is further developed in Chapter 5, entitled *Gente Rutheni, nazione Poloni in the era of the Spring of Nations*. The year 1848 was especially important for the development of the Ruthenian nationality in Galicia, as it was then that the Ruthenians formulated their political demands for the first time. Uniate church hierarchy took a conservative position, loyal to the dynasty. This clashed with the liberal claims of the democrats of Lviv, not only Poles, but also Ruthenians, who demanded social change, at the same time, emphasizing their attachment to Polish identity. When the first political organization embracing Ruthenians of national orientation

was established – the Supreme Ruthenian Council (Holovna Ruska Rada), they set up a similar body – the Ruthenian Congress (Sobor Ruskyi), which co-operated with the Polish Central National Council. This was a rivalry for the leadership of the Ruthenian population, which would determine who would be the future Ruthenian elite. The Greek Catholic clergy won this rivalry because the milieu of the Ruthenian Congress was divided and heterogeneous. Among the members, there were both Polish landowners and intellectuals emphasizing their Ruthenian identity, however, not in the ethnic but in the territorial sense, as well as actual Ruthenians of the Polish nation, who were attached to their rite and language and simultaneously could not imagine their political development without the Poles. More importantly, they strongly emphasized their Ruthenian identity, often using the term “nationality” to describe it, which aroused controversy among the Poles, who believed that there was only one, Polish, nationality and that the Ruthenian identity was only one of its components. Disputes of this sort revealed a fundamental problem ailing those who found themselves caught between two cultures. For, since the emergence of the Ruthenian political program, separate from the Polish one, they found it difficult to reconcile the two, now conflicting identities in their biographies. After 1848, politically active people had to choose whether ethnically they felt Ruthenian or Polish. Those who would then describe themselves as *gente Rutheni, natione Poloni*, made the choice and closely subordinated the Ruthenian part of their identity to Polish nationality. The year 1848 and the activities of the Ruthenian Congress became a reference point for them. In the activities of this political authority they saw the roots of their own political thought, which differed from the notions of Ruthenian nationalists and Russophiles.

The demise of the Spring of Nations, caused by Franz Joseph's pacification of the democratic aspirations of the inhabitants of the province, interrupted for a time the development of the political aspirations of Polish society in Galicia (including Ruthenians of the Polish nation). The return of absolutist rule in the 1850's did not stop, however, Ruthenian elites from distancing themselves from the Poles. Chapter 6, entitled *Ruthenians during the neo-absolutism and the January Uprising*, discusses a period characterized by the struggle for the language in people's education, the fight for equal rights for the Ruthenian language, and, finally, the disputes over which alphabet should be used by Ruthenians. The adoption of the Latin script for the Ruthenian language was particularly advocated by Agenor Gołuchowski, the governor of Galicia and later Minister of Internal Affairs of Austria, as well as Euzebiusz Czerkawski, who was *gente Ruthenus, natione Polonus*. Eventually, this proposal was not realized, despite the fact that a habit of writing the Ruthenian language using the Latin alphabet had already developed and was particularly cherished by some Ruthenians of the Polish nation. The struggle of the Ruthenian elite to preserve the Cyrillic alphabet became in some way part of the fight against the Poles for the Ruthenian identity. The fact that Ruthenians had already irreversibly turned away from the Polish culture became clear when the January Uprising broke out. Although there had already been Polish conspiracies in Galicia involving Ruthenian youth, and many Ruthenians participated in the Uprising itself, the notion of Polish, Lithuanian and Ruthenian unity,

promoted by the National Government was much overdue. None of the attempts to win Ruthenians over to fight for the independence of the supposedly common country, undertaken by representatives of the Polish government, were successful. Additionally, a certain vagueness of the Polish views on the Ruthenian question was becoming apparent; beside a merely symbolic acceptance of Ruthenia as an allegedly equal member of a future federation, they carried little weight. However, the January Uprising and especially its iconography played a huge role in building the myth of the Commonwealth of Three Nations. From that moment (in fact, since the celebration of the 448th anniversary of the union of Horodło in 1861), the future independent state would be seen as just that – a union of Poland, Lithuania and Ruthenia.

Hopes of an imminent independence gradually faded in subsequent years. Sovereignty was not regained owing to the Uprising or the struggles of the Polish democrats in the late 1860's, or finally the actions of France during the reign of Napoleon III, whose ignominious defeat by Prussia in 1871 was a fatal blow to the hopes of the Poles counting on his help in the restoration of the Polish state – just as it had happened, albeit to a limited degree, in the time of Napoleon I. Since the 1860's, society of Galicia would have to settle for small concessions on the part of the Austrian monarchy in terms of self-government of the province, i.e., the creation of autonomous authorities, such as the National Diet. It became possible for Galicians to participate in the politics of the Council of State in Vienna, and thus have an impact on legislation in the monarchy. Chapter 7, entitled: *Gente Rutheni, nazione Poloni in power*, attempts to show what actions were undertaken by *gente Rutheni, nazione Poloni* politicians in these fora of representation. Their two-tier identity particularly predisposed them to support such social arrangements that could maintain a harmonious relationship between Ruthenians and Poles in Galicia. They concentrated their activities on regulating the use of national language in education and administration. It was especially to two Ruthenians of the Polish nation, Zygmunt Sawczyński and Euzebiusz Czerkowski, that Galicia owed such solutions in education, which in a way hampered the development of the Ruthenian language at higher levels of education, at least until – as it was proclaimed – it had appropriately “refined”. The fact that the language of instruction in most middle schools was Polish, and later also most university subjects at Lviv's universities were taught in Polish could lead to the Polonization of Ruthenians, who had to get Polish education if they aspired to membership of the upper classes through education.

The penultimate chapter 8, entitled *Manifesting ideas*, talks about the presence of the most distinguished Ruthenians of the Polish nation in other areas of public life in Galicia than those discussed in the previous chapters. The idea of building the Polish–Lithuanian–Ruthenian state, which foundered during the January Uprising, was somewhat revived by the Poles arriving in Galicia in the 1860's from the Ukrainian lands under Russian rule. Due to their descent, they were particularly interested in emphasizing Ruthenia's share in the future independent Polish state. Although they did not represent the group of *gente Rutheni, nazione Poloni*, their works, sometimes written in the Ruthenian language, reinvigorated, in a sense, the slogans of Polish–

Ruthenian brotherhood and unity. Only emphases differed as to whether Ruthenians were one of the Polish tribes, or rather a separate nationality, which in the future was to build a common federal state with the Poles.

The notions of Polish–Lithuanian–Ruthenian unity were also accented in Galicia during subsequent important historical anniversaries from the history of the former Poland. Celebrations of the 300th anniversary of the Union of Lublin in 1869, the 200th anniversary of the siege of Vienna in 1883, the 400th anniversary of the death of the Blessed Jan of Dukla (legendary defender of Lviv against the Cossacks) in 1884, or even the 1000th anniversary of the death of St. Methodius all were aimed, in addition to commemorating the important events and persons, at arguing, based on historical arguments, that Poles and Russians must strive together towards a common future, as they had done in the past. Ruthenians of the Polish nation who participated in the organization of these celebrations made particular effort to maintain this particular tone of the festivities. However, the fact that Ruthenian people and the Greek Catholic hierarchy took part in these celebrations, especially in 1883 and 1884, did not inhibit the development of Ruthenian national identity. Meanwhile, Polish society wanted to believe that Ruthenians could follow the path defined by the activists of the *gente Rutheni, natione Poloni* identity, who operated in Galicia. Only when the representatives of this group started to pass away, others reflected on the void their deaths left. Deaths of people like Mikołaj Zyblikiewicz, Zygmunt Sawczyński, Euzebiusz Czerkawski or Platon Kostecki in the closing decades of the nineteenth century and the first decade of the twentieth century were usually the last moments when the ideas these persons had preached were manifested. They found no followers to continue their work; but also in Polish politics there started to be no room for promoting the activity of the social group of *gente Rutheni, natione Poloni*.

Chapter 9, entitled *Transformations in the ideology and consciousness of the Poles and Ruthenians in the last decades of the nineteenth and early twentieth centuries*, discusses the views of major Polish political camps at the turn of the previous two centuries on the problems of Ruthenia and Ruthenians. By this time the Ruthenian national movement had grown strong and there was no longer room for the ideas professed by Ruthenians of the Polish nation. The Stańczycy Society in Cracow made concessions to Ruthenians, as did democrats, while socialists completely changed their viewpoint from national to class-related. Activists of the people's movement and nationalists, in turn, rested their vision of the Polish nation on Polish ethnos rather than on the tradition of the former, multi-ethnic Polish–Lithuanian Commonwealth. For this reason, politicians of the people's movement were ready to completely abandon ethnically non-Polish areas in their vision of the future Poland, whereas in the thinking of nationalists there eventually developed the notion of moving beyond the ethnographic territory and into the historical territory (i.e., including the Ruthenian lands), but it still offered no place for “half-Poles.” The turn of the 19th and 20th centuries was also the period of the development of nationalism, mutual dislike, and the tendency to secure one's own, narrowly understood national interests. This was true both of Poles and the Ruthenian side, which more and more often called itself

Ukrainian. Situations involving ethnic confrontation, such as the assassination of governor Andrzej Potocki by the student Myroslav Sichynskyi in 1908, forced those who had so far been between one and the other side, to clearly opt for one of the two, now opposing, nationalities. The proof that a person resigned from the Ruthenian element in their identity was the abandonment of the Greek Catholic rite, increasingly identified with Ukrainian nationality. The number of conversions between the two rites had been increasing noticeably since 1908. The Polish-Ukrainian war for the control of Eastern Galicia and subsequent conflicts also forced people to opt for one or the other side.

The heritage of *gente Rutheni, natione Poloni*, was in a sense revived in the interwar period. It became a tool in the Polonisation of Greek Catholics living in the Second Polish Republic, especially those unwilling to associate themselves with the Ukrainian ethnic option. This consisted in organizing associations of Ruthenian people who felt a connection with the Polish culture, creating Polish magazines addressed to Greek Catholics and finally introducing assimilation policies in the Polish Army, in which many non-Polish citizens of the Second Republic served.

The history of bicultural, and partly also intercultural society in the area of the former Galicia was terminated by the events of World War II, the massacre of civilians by Ukrainian nationalists and postwar deportations of residents, organized by the Communist authorities of the USSR and People's Poland. Thus the mixed social fabric of the region which had been woven over the centuries was destroyed, and the memory of the heritage of *gente Rutheni, natione Poloni* largely disappeared, as it had lost its social foundation. What remained were written monuments containing the thoughts formulated by this group, including poems, essays, texts of a political nature, which force one to answer the question of what was the role played by *gente Rutheni, natione Poloni* in the history of Galicia? For the Ukrainian political tradition, built on the basis of national values, Ruthenians of the Polish nation were Polonised Ruthenians. The views of *gente Rutheni, natione Poloni* on the plans of building a Poland that would incorporate Ruthenia in its territory basically only encouraged Ruthenians of the national option to devise their own visions of the state, not related at all to the issue of Poland's existence. Similarly, the desire of Ruthenians of the Polish nation to present themselves as the elite of the Ruthenian element in Eastern Galicia provoked Ruthenian nationalists to defy this and strengthen their role in Ruthenian society. *Gente Rutheni, natione Poloni* did not stand a chance in this rivalry because they did not have the support of Greek Catholic clergy, which was the main authority for the Ruthenian population in Galicia.

For Polish society under occupation, *gente Rutheni, natione Poloni* represented for a long time the desired path of development of Galician Ruthenians. Their presence in the political and cultural life of Galicia convinced many that Ruthenians actually might be willing to build a common state together with the Poles in the future. These imaginations were perpetuated through works of literature and art, created not only by Ruthenians of the Polish nation themselves, but also by Polish artists. But in practice, after the disappearance from the political scene of the main activists

from the group *gente Rutheni, natione Poloni*, none of the Polish political camps in autonomous Galicia had a program for supporting this milieu. Some camps even posited the need for full Polonisation. Thus, a certain dichotomy was created: on the one hand, Polish politicians in power began to support the national development of Ruthenians in fear of an increase in Russophilia; on the other hand, Polish society, fed by the ideas propagated in art and literature, lived in the belief that Ruthenia would certainly be part of Poland in the future, which was reinforced by the appeals to the common past and the attitude of the most popular and recognizable Ruthenians of the Polish nation. This resulted in a serious mismatch between the Poles' perceptions of Polish-Ruthenian relations and reality. This explains the tremendous disappointment the Poles experienced in the first decades of the twentieth century, when, in the face of a violent Polish-Ukrainian confrontation, they finally needed to realize that they were no longer dealing with "brother Ruthenians" or "children of the common mother Poland," but rather with the Ukrainian nation, which was, by every means, striving for independence.

Translated by Radosław Dolecki

W serii *Studia Galicyjskie* ukazały się:

1. Konrad Meus, *Wadowice 1772-1913. Studium przypadku miasta galicyjskiego*, Kraków 2013.
2. Marian Małecki, *Wydział Krajowy sejmu galicyjskiego. Geneza, struktura i zakres kompetencji, następstwo prawne*, Kraków 2014.

Ta traktująca o pewnym przypadku praca stanowi klasyczne *case study*. Przypadek *gente Rutheni, natione Poloni* mieści się równocześnie w dwu przestrzeniach. Pierwsza to paradygmat procesów narodotwórczych w dziewiętnastowiecznej Europie Środkowo-Wschodniej. Drugi to losy „sierot” po Rzeczypospolitej, nie tylko przecież Obojga Narodów. Trzymając się tego pierwszego, *gente Rutheni, natione Poloni*, czyli inaczej i piękniej to ujmując: „z krwi ruskiej Polacy”, to efekt długiego procesu biegnącego od akulturacji do asymilacji, który zatrzymał się w pół drogi. Zjawisko to wielostronnie naświetlone przez Adama Świątkę jest (...) znakiem, że ewolucja Rusinów w dziewiętnastowiecznej Galicji, może nie wszystkich, może tylko części, mogła potoczyć się w innym kierunku. Jest niewątpliwą zasługą autora, że dostrzegł taką możliwość i taki moment dziejowy. Pozbawiony wyraźnych konturów i kształtu, słabo skonstruowany, z rozmytą chronologią – stał się przedmiotem jego wnikliwych dociekań. Ich rezultat jest znakomity. Warto przy tym zauważyć, że lektura pracy zachęca do refleksji, a niekiedy także dyskusji z autorem. W mojej ocenie zwiększa to jeszcze jej wartość.

Z recenzji prof. dr. hab. Tomasza Gąsowskiego

Książka Adama Świątkę ma szansę stać się ważną pozycją w historiografii polskiej. Dotyczy ciągle jeszcze niedostatecznie rozpoznanej problematyki badawczej, imponuje rzetelnością badań i przekonującymi wnioskami, które wypływają z doskonałej znajomości źródeł i literatury przedmiotu. Cechuje ją dobry warsztat badawczy. (...) Nie ulega wątpliwości, że książka Adama Świątkę, która zawiera szereg nowych ustaleń i znacznie poszerza naszą wiedzę o Rusinach narodowości polskiej w Galicji, będzie często wykorzystywana przez badaczy, cytowana i uwzględniana w dydaktyce uniwersyteckiej. Nie sposób wyobrazić sobie przyszłych prac o podobnym zakresie bez jej znajomości (...).

Z recenzji prof. dr. hab. Jadwigi Hoff

Adam Świątek (ur. 1984) – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, stypendysta programu SET, asystent w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmuje się stosunkami polsko-ukraińskimi w XIX i XX w., problematyką tożsamości narodowej i historią idei. Redaktor „Krakowskiego Pisma Kresowego”, autor książki „*Lach serdeczny*”. *Jan Matejko a Rusini* (2013).